

МЕТОДОЛОГІЯ. ІСТОРІОГРАФІЯ. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 94 (477)

О.Л.Осіп'ян *

ВИНАЙДЕННЯ ПРЕСТИЖНИХ ПРЕДКІВ У КОНТЕКСТІ СВИТОГЛЯДУ МІСЬКОГО ПАТРИЦІАТУ ЛЬВОВА XVII ст.: «ПЕРШІ НІМЦІ» ТА «ДВОЗНАЧНІ ВІРМЕНИ» В «ПОТРІЙНОМУ ЛЬВОВІ» Ю.Б.ЗИМОРОВИЧА

Розглядається вигадування престижних предків та колективної генеалогії львівського патриціату у праці Ю.Б.Зиморовича «Потрійний Львів». Досліджено, як за допомогою цитат із «Германії» Тацита автор наділяє сучасний йому патриціат чеснотами, потрібними як для керування містом, так і для нобілітації. Простежено вплив шляхетської моделі (сарматизму) на уявлення міської верхівки про престижне минуле. На прикладі використання Ю.Б.Зиморовичем лише однієї цитати з «Анналів» Тацита продемонстровано ранньомодерні уявлення про вроджені успадковані риси етносів (у даному випадку – вірменів). Досліджується взаємозв'язок соціального та етнічного у створенні образу міської спільноти, зокрема у презентації соціального конфлікту як етнічного (між католицьким патриціатом та вірменським купецтвом). Розглядається, як у своєму творі Ю.Б.Зиморович намагався легітимізувати прискорення або призупинення соціальної мобільності різних груп населення міста. Простежено вплив розриву 1648–1660 рр. на актуалізацію у суспільному дискурсі понять «вірність/постійність», «двозначність/невизначеність» та «войовничість».

Ключові слова: Зиморович, «Потрійний Львів», міська спільнота, католицький патриціат, вірменське купецтво.

Відома італійська дослідниця С.Черутті, розмірковуючи у своїй статті¹ про відмінності між двома різновидами мікроісторії – соціальним та культурним

* Осіп'ян Олександр Леонідович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та культурології Краматорського економіко-гуманітарного інституту
E-mail: agricolae_ua@yahoo.com

* В основі статті – доповідь, виголошена на конференції «Eredità Latina: Polonia, Lituania, Rutenia: The impact of Latin heritage on the development of identities in the lands of the Polish Crown and Grand Duchy of Lithuania: history, language, literature, modelling patterns of culture and mentality», котра відбулася у Флорентійському університеті 29 березня 2012 р.

Стаття є результатом стажування в Ягеллонському університеті, Варшавському університеті та Німецькому історичному інституті у Варшаві. Автор висловлює свою щиру вдячність Фондації підтримки польської науки «Каса імені Юзефа Мянєвського» та Фондації Роберта Боша за фінансову підтримку стажування.

¹ Черутті С. Социальный процесс и жизненный опыт: индивиды, группы и идентичности в Турине XVII в. // Прошлое крупным планом: Современные исследования по микроистории / Под ред. М.Крома, Т.Зоколла, Ю.Шлюмба. – Санкт-Петербург, 2003. – С.27–57 [Cerutti S. Processus et expérience: individus, groupes et identités à Tourin, au XVIIe siècle // Jeux d'échelles: La micro-analyse à l'expérience: Textes rassemblés et présentés par le Jacques Revel. – Paris, 1996. – P.161–186].

напрямами², указує на важливість вивчення категорій мислення людей минулого³. На її думку, якщо прихильники «культурного підходу» розглядають тексти джерел як ключ до культурного коду, що дає доступ до безпосереднього життєвого досвіду людей минулого, то прибічники «соціального підходу» мають простежувати поведінку дійових осіб із погляду їх індивідуальних долі і, таким чином, реконструювати розмаїття їхнього досвіду в різних сферах соціального життя. Отже, джерела треба аналізувати, не замикаючись на текстах, а з урахуванням тих соціальних процесів, які їх породили. Предметом дослідження С.Черутті був опис та аналіз соціальної стратифікації в Турині XVIII ст. перш за все за допомогою вивчення мови людей минулого, що дозволяє побачити зв'язки, конфлікти, стосунки між дійовими особами. З іншого боку, С.Черутті підкреслює, що потрібно розглядати поняття крізь призму соціальних відносин, з яких вони виникають, інакше вивчення інтерпретацій у відриві від реальності, яку вони описують, може призвести до перетворення «уявлень» на засіб трансформації «дискурсів» у реальність.

Уявлення про минуле грають важливу роль у творенні колективних ідентичностей. Історія не існує «десь», чекаючи на те, щоб її відкрили, але постійно винаходиться для того, щоб надати значення сучасності й майбутньому через минуле⁴. *Винайдення минулого* відбувалося не тільки в останні двісті років («модерна епоха» або «доба націй та націоналізмів»), але й у домодерних (*традиційних*) суспільствах. У будь-який період сучасні потреби та прагнення визначають те, чому і як ми вивчаємо історичне джерело⁵. Нинішні історики дедалі більше уваги приділяють «взаємозалежності між історієписанням та сучасним йому соціополітичним контекстом»⁶. Об'єктом нашого дослідження є «Потрійний Львів» («Leopolis triplex») львівського патриція Ю.Б.Зиморовича – твір, написаний переважно на підставі документів архіву міста у вигляді міської хроніки. Проте в ньому також є посилання на неочікувані джерела, які не мають нічого спільного з *документалізованим минулим* Львова. Зокрема, мова про використання Ю.Б.Зиморовичем цитат із давньоримського історика Тацита. Утім, саме ці неочікувані, на перший погляд, посилання, якщо уважно до них придивитися,

² Сама С.Черутті зараховує себе до соціальних мікроісториків. Також на цю тему див: Cerutti S. Microhistory: Social Relations versus Cultural Models? // Between Sociology and History: Essays on Microhistory, Collective Action, and Nation-Building / Ed. by A.M.Casten, M.Lonkina, M.Peltonen. – Helsinki, 2004. – P.17–40.

³ До цієї проблематики історики звернулися завдяки працям американського антрополога К.Гірца, котрі справили значний вплив на дослідження мікроісториків (див.: Geertz C. Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture // The Interpretation of Cultures: Selected Essays. – New York, 1973. – P.3–30; укр. вид.: Гірта К. Інтерпретація культур: Вибрані есе. – К., 2001). Одним із постулатів інтерпретативної антропології є радикальна відмінність об'єкту дослідження; вона може бути осягнена істориком через розшифрування систем значень, які присутні в поведінці, текстах, у будь-якій формі життєвого досвіду (див.: Geertz C. Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology. – New York, 1983).

⁴ Strath B. Introduction: Myth, Memory and History in the Construction of Community // Myth and Memory in the Construction of Community: Historical Patterns in Europe and Beyond. – Bruxelles; Bern; Berlin; Frankfurt/M; New York; Wien, 2000. – P.26.

⁵ Schneidmüller B. Constructing the Past by Means of the Present: Historiographical Foundations of Medieval Institutions, Dynasties, Peoples, and Communities // Medieval Concepts of the Past: Ritual, Memory, Historiography / Eds. G.Althoff, J.Fried, P.J.Geary. – Cambridge, 2002. – P.167.

⁶ Ibid. – P.168.

можуть розповісти багато цікавого про світогляд автора та його соціальної групи, соціополітичні обставини написання твору, і, найголовніше, мету його створення. За допомогою аналізу подібних несподіваних вставок ми можемо більше дізнатися про історичну свідомість людей давніх епох та використання ними образів минулого для витворення групових ідентичностей.

Нашим завданням у цій статті було дослідити, як конкретні уявлення та поняття, сконструйовані в одну добу, використовувалися в іншій, а саме, як характеристики певних етносів, створені в античному Римі, застосовувалися для опису соціальних реалій Львова XVII ст. Це завдання ускладнюється тим, що ми спробуємо побачити те, як соціальні відносини у тодішньому Львові відбилися на створенні образів минулого міста, які, своєю чергою, мали допомогти стабілізувати соціальну реальність, що оточувала творця цих образів. Наша стаття про те, як конструювались уявлені групові генеалогії на мікрорівні – одного міста, однієї книги, одного автора. У центрі нашої уваги такі поняття, як «двозначність/невизначеність» («ambiguitas»), «постійність/вірність» («constantia») та «войовничість» («bellicosus»). Ми простежимо, як, щоб забезпечити престижними предками львівську міську еліту XVII ст., було використано «Германію» («De origine et situ Germanorum») Корнелія Тацита. Продемонструємо, як лише одне речення з «Анналів» («Annales») Тацита було застосоване для створення негативного образу вірменської громади, що її католицький патриціат Львова вважав своїм головним соціальним та економічним суперником у місті. Проаналізуємо, як етнічне та соціальне було перемішане в поліетнічному місті та історичному наративі для того, щоб з'ясувати, як винайдені групові генеалогії використовувалися для сприяння чи гальмування соціальної мобільності певних груп. Зробимо спробу з'ясувати вплив розривів соціального буття та особистого життєвого досвіду на наративні стратегії й репрезентації минулого автора «Потрійного Львова»⁷.

Юзеф Бартоломей Зиморович (Józef Bartłomiej Zimorowicz, Iosephus Bartholomaeus Zimorowicz) народився 1597 р. у родині католика Станіслава

⁷ Поряд із фундаментальним викладом процесу історієписання в Речі Посполитій у XVI – першій половині XVII ст., здійсненим Д.С.Вирським (див.: *Вирський Д.С.* Річпосполитська історіографія України (XVI – середина XVII ст.). – К., 2008), останніми роками в українській історіографії з'являється зацікавленість історичними уявленнями освічених мешканців ранньомодерної України (див.: *Затилуок Я.* Підроблена грамота князя Романа Мстиславича Києво-Печерському монастирю: текст, джерела та «пам'ять» про киево-руське минуле її творців (перша половина XVII ст.) // Київська академія. – 2008. – Вип.5. – С.102–112; *Його ж.* «Спадкоекміц», «власники» та «охоронці» киево-руської спадщини в уявленнях мешканців Гетьманщини другої половини XVII ст. // Український історичний журнал. – 2011. – №5. – С.44–60; *Осіп'ян А.Л.* За правами к королю: власті, релігія й конструювання прошлого в армянської колонії Львова в XVI–XVII вв. // Казус: Унікальное и индивидуальное в истории. – Москва, 2007. – Вип.8. – С.296–333; *Осіп'ян О.Л.* «Topographia civitatis Leopolditanae» Іоганна Алембека початку XVII ст. як джерело з історії Львова: когнітивна рамка, наративні стратегії // Український історичний журнал. – 2010. – №4. – С.192–222; *Ричка В.М.* Пригадування Русі (осмислення спадщини св. Володимира в українській суспільно-політичній думці XVII ст.) // Там само. – 2012. – №1. – С.29–45; *Його ж.* Володимир Святий в історичній пам'яті. – К., 2012. – 208 с.; *Толочко О.П.* «Русь» очима «України»: в пошуках самоідентифікації та континуїтету // Сучасність. – 1994. – №1. – С.111–117.

Озимка (Stanisław Ozimek), каменяра з Галицького передмістя Львова. Здобувши освіту в католицькій школі він розпочав свою кар'єру як судовий палестрант⁸, працюючи під орудою львівського міського писаря Альберта Зимницького⁹. Із 1624 р. Ю.Б.Зиморович виступає в міському суді як захисник, зокрема як представник вірменської громади Львова. 1629 р. він одружився з дочкою ювеліра та райці Миколая Седмирадзького¹⁰. Тепер передміщанин Ю.Б.Зиморович відповідав усім вимогам для отримання міського громадянства – він був католиком, повнолітнім, одруженим, мав постійне джерело прибутку. Більше того, завдяки цьому шлюбу впритул наблизився до вузького кола міської еліти, яка обіймала посади райців та бурмистрів – позитивних членів міської ради. Проте Ю.Б.Зиморовича чекала ціла серія втрат у родинному колі. Невдовзі після весілля Бартоломея помер його брат Шимон, а під кінець 1630 р. – тесть. Оскільки від першого шлюбу Ю.Б.Зиморович нащадків не мав, то після смерті сестер він узяв на виховання їхніх дітей. У 1635 р. придбав кам'яницю у середмісті¹¹. Із 1640 р. обійняв уряд писаря міської ради. 1646 р. він був кооптований до міського суду – лави, а 1648 р. став райцею та бурмистром¹². Так, на початку епохи великих потрясінь Ю.Б.Зиморович досяг вищих щаблів кар'єри, доступної міщанинові в міському самоврядуванні. Коли у вересні – жовтні 1648 р. козацьке й татарське війська взяли в облогу Львів, міська влада вирішила підпалити передмістя, щоб забудова не заважала відбивати атаки ворога. Так Ю.Б.Зиморович втратив винницю й деякі інші будівлі, що їх він мав на передмісті. У листопаді 1648 р. Бартоломей як один із двох інтернунцій від міста Львова брав участь в елекційному сеймі, коли було обрано нового монарха – Яна Казимира (1648–1668 pp.)¹³.

У 1653 р. померла перша дружина Ю.Б.Зиморовича. Відтак уже наприкінці квітня 1654 р. він узяв шлюб із Софією, дочкою покійного вірменського купця Захаріяша Аведиковича. Цей союз став можливий, оскільки наречена та її батько належали до уніатів вірмено-католиків. Спроби нав'язати місцевим вірменам унію з Римом почалися ще 1630 р. за активної участі єзуїтів і католицького архієпископа, вони призвели до численних судових процесів, а іноді й насильства, закінчившись компромісом тільки у 1653–1654 pp. Уже 1655 р. Софія помирає, залишивши чоловікові щойно народжену дочку Катерину та чималий спадок, який вона отримала від свого батька – одного з найбагатших вірменських купців Львова. У 1654 р. на уряді вйта Ю.Б.Зиморович очолює міський (лавничий) суд¹⁴. 1655 р., коли Львів

⁸ Палестрант – давня назва юриста, переважно адвоката, члена палестри – колеї адвокатів.

⁹ Heck K. Józef Bartłomiej Zimorowicz: Burmistrz, poeta i kronikarz lwowski: W trzechsetną rocznicę jego urodzin. – Lwów, 1897. – S.9–10. Більше про особу В.Зимницького див.: Петришак Б. «Личар пера і каламаря» – писар міста Львова Войцех Зимницький (1583–1639 pp.). – Л., 2011. – 208 с.

¹⁰ Heck K. Życie i dzieła Bartłomieja i Szymona Zimorowiczów (Ozimek) na tle stosunków ówczesnego Lwowa. – Kraków, 1894. – S.72.

¹¹ Heck K. Józef Bartłomiej Zimorowicz... – S.26.

¹² Ibid. – S.30–31.

¹³ Ibid. – S.44.

¹⁴ Ibid. – S.47.

було обложено козацьким та московським військами, Бартоломей, разом із багатьма іншими міщанами, полишає місто. Після повернення він 28 серпня 1656 р. одружується з Розалією, дочкою померлого львівського райці Мартіна Гросваера¹⁵. Після смерті молодой дружини 1661 р. Ю.Б.Зиморовичу довелося судитися за спадок з її родичами¹⁶. Урешті 1667 р. каптуровий суд виніс рішення на користь Міхала Злоторовича, опікуна сина Розалії від першого шлюбу з його покійним братом¹⁷. Нарешті від четвертого шлюбного союзу, в який Ю.Б.Зиморович вступив 1663 р., узявши за дружину Ядвігу, дочку львівського райці (з 1656 р.) Єжи Кралла¹⁸, народився син Юзеф та дві дочки¹⁹. Після погромів 1664 р. єврейська громада подала позов проти міського маїстрату, зокрема звинувативши бурмістра Ю.Б.Зиморовича в бездіяльності. У 1672 р., коли Львів взяли в облогу турецькі, татарські, козацькі та молдавські війська, він залишався в місті, очоливши його оборону. 1675 р. померла дружина Ядвіга, а 1677 р. і сам Ю.Б.Зиморович²⁰, досягши, на відміну від своїх близьких, 80-річного віку.

За своє довге життя Юзеф Бартоломей Зиморович написав чимало творів, серед яких були релігійні, ліричні, історичні, панегірики. Однією з його перших проб пера в історієписанні став панегірик (надруковано 1623 р.) на честь перемоги польсько-козацького війська над турецько-татарським у Хотинській війні 1621 р.²¹ Коли 1634 р. до Львова завітав щойно обраний король Владислав IV, міська рада подарувала йому панегірик «Голос лева» («Vox leonis»), написаний Ю.Б.Зиморовичем²². В архіві він зібрав чимало матеріалу, який планував використати при написанні історії рідного міста. Цей матеріал він сортував тематично. Так, наприклад, один із рукописів було присвячено найбільшим міським пожежам, інший – епідеміям, третій – облогам 1648 і 1655 рр., нападу трансільванського князя Дєрдя Ракоці та переговорам, які місто вело з ним 1656 р. На жаль, жодна з цих чернеток не збереглася до нашого часу²³. У 1671 р. львівський друкар Якуб Мосціцький видав ще один твір Ю.Б.Зиморовича – «Знамениті мужі міста Львова» («Viri illustres civitatis Leopoliensis»), написаний між 1658 та 1660 рр., який містив згадки про львів'ян, що отримали науковий ступінь маїстра чи доктора, або ж обіймали якісь посади в католицькій церковній ієрархії, а також включав перелік міських урядовців і писарів, починаючи з 1381 р.²⁴

¹⁵ М.Гросваер був одружений із Ганною Острогорською, племінницею Мартіна Кампіана, і після смерті останнього 1629 р. став розпорядником його рухомого майна.

¹⁶ Heck K. Józef Bartłomiej Zimorowicz... – S.50–52.

¹⁷ Heck K. Przedmowa wydawcy // *Zimorowicz J.B. Pisma do dziejów Lwowa odnoszące się* / Wyd. K.Heck. – Lwów, 1899. – S.XXVI.

¹⁸ Kapral M. Urzędnicy miasta Lwowa w XIII–XVIII w. – Toruń, 2008. – S.225.

¹⁹ Heck K. Józef Bartłomiej Zimorowicz... – S.57.

²⁰ Ibid. – S.58–59.

²¹ *Zimorowicz J.B. Pamiątka wojny tureckiej w r. 1621.* – Kraków, 1623; *Зиморович Б. Пам'ять війни турецької року 1621-го польським народом перенесеної* / Пер. В.Пепа // *Українська поезія XVII століття (перша половина): Антологія.* – К., 1988. – С.152–158.

²² Heck K. *Pobył Władysława IV we Lwowie w roku 1634 i Józefa Bartłomieja Zimorowicza «Vox leonis».* – Lwów, 1887. – 38 s.

²³ Heck K. *Przedmowa wydawcy.* – S.XVII–XVIII.

²⁴ Ibid. – S.XXII–XXIV.

Розриви й тяглість у «Потрійному Львові»

Найбільший історичний твір Ю.Б.Зиморовича, який постав у результаті тривалої підготовчої роботи, «Потрійний Львів» («Leopolis triplex»), поділяється на три періоди – руський, німецький та польський, залежно від того, яка «нація» була домінуючою в місті. Ця історія міста писалася в кілька етапів. Спочатку твір у формі міської хроніки автор планував розпочати заснуванням міста й закінчити 1597 р. – роком свого народження²⁵. Цей текст було створено Ю.Б.Зиморовичем між 1665 та 1667 рр.²⁶ Згодом він додав на початку давній період історії Русі та її стосунків із Польщею впродовж XI–XIV ст.²⁷, принагідно згадавши про сарматів і роксоланів, які в історичній та панегіричній літературі XVI–XVII ст. відігравали роль предків русинів. У своєму слові до читача 1672 р. автор пояснив, чому він вирішив продовжити опис подій після 1597 р. Рукопис уривається на 1633 р. Роботі над «Потрійним Львовом» перешкодила спочатку облога міста 1672 р., а потім праця Ю.Б.Зиморовича над описом цих подій, що його також видав друкар Я.Мосціцький, проте вже після смерті автора, у 1693 р.²⁸ Оригінальний латинський текст «Потрійного Львова» було опубліковано тільки 1899 р.

Уже на початку свого твору, визначаючи його структуру, Ю.Б.Зиморович розставив акценти щодо того, як належить сприймати кожен із трьох періодів історії міста.

«1270. Перший руський, закладений Левом, княжичем руським, а радше розпочатий, ніж збудований, і тому, як усі творіння давнини, безформний, незугарний, грубий, більше до військових укріплень, аніж до міста подібний, спочатку Львигородом названий.

1340. Другий німецький, прийнятий раніше від русинів Казимиром Великим після капітуляції, як усі свідчать, очищений польським полум'ям, змінений на краще кам'яними мурами, саксонськими правами, тевтонською залогою, названий Лембургом.

1551. Третій, що став після двох попередніх польським, яким і до сьогодні залишається. Первісні жителі, що, згідно з місцевими звичаями, дружин брали серед лядських дівчат, поступово перероджувалися, адже зникли чужі звичаї потихеньку, і змінилася народна культура, і місцева мова запанувала над чужою»²⁹.

²⁵ *Zimorowicz J.B. Leopolis triplex // Idem. Pisma do dziejów Lwowa odnoszące się.* – S.155. При перекладі цитат із «Потрійного Львова» за основу нами взято переклад Н.Царьової, в який подекуди ми внесли суттєві корективи: *Зиморович Б. Потрійний Львів. Leopolis Triplex / Пер. з лат. Н.Царьової, наук. ком. І.Мицька; відп. ред. О.Шипка.* – Л., 2002. – 224 с.

²⁶ *Heck K. Przedmowa wydawcy.* – S.XXVI.

²⁷ *Zimorowicz J.B. Leopolis triplex.* – P.6–36.

²⁸ *Zimorowicz J.B. Leopolis a Turcis, Tataris, Cosacis, Moldavis obsessa...* – Kraków, 1693; новіше вид.: *Zimorowicz J.B. Pisma do dziejów Lwowa odnoszące się.* – S.217–283.

²⁹ «1270. Russicam primam, a Leone regulo Russiae condi verius coeptam, quam conditam, ideoque, ut omnia opera antiquitatis, informem, horridam, impexam, stativis militaribus, quam urbi proprio, Lwihorod ab initio appellatam.

1340. Alteram Germanicam, per Casimirum, omnium testimonio Magnum, priore de Russis deditione accepta, flammis Polonicis expiatam, moenibus saxeis, iuribus Saxonis, praesidiis Teutonicis in melius mutatam, Lemburgum nominatam.

1551. Tertiam post duas priores Polonicam factam, quails hodie usque superstat. Incolis enim primaevis in mores indigenarum uxorunque, quas ex puellis Lechicis capiebant, sensim

Згідно з місцевою традицією, засновником міста Ю.Б.Зиморович називає руського князя Лева, проте підкреслює, що закладеному ним Львову («*Lwihorod*») було ще далеко до справжнього міста. Автор не шкодує негативних епітетів для «руського» Львова: «безформний, незугарний, грубий». Підкреслює розрив між «руським» та «німецьким» Львовом. Відповідно до базових архетипів космогонічних міфів нове постає через смерть/знищення старого. Ю.Б.Зиморович «змушує» Казимира III спалити старий Львів, щоб збудувати новий. Нове місто отримує від автора позитивну оцінку – «змінений на краще» («*in melius mutatam*»). Далі він конкретизує, що саме змінилося на краще в новому місті: «кам'яні мури, саксонське право, тевтонська залога». Отже, раніше «безформне» місто отримало форму: фізичну – у вигляді кам'яних стін, та юридичну – «саксонське (німецьке/магдебурзьке) право», тобто міське самоврядування, міські закони та міське громадянство (елементи, відсутні в містах Русі). Із трьох здобутків нового міста у двох прикметники – «саксонський» та «тевтонська» – відсилають до німецького населення. Це німецьке місто має й нову німецьку назву – Лембург («*Lemburg*»). Якщо польський король завоював та спалив старий Львів, то новий Лембург є творінням німців, які тут осіли. Німці не тільки започаткували нове місто, але й захищали його («тевтонська залога»). Ю.Б.Зиморович підкреслює тяглість між німецьким та польським періодами. Робить він це також традиційно для домодерних суспільств – через генеалогію й родинні зв'язки: німці одружуються з польськими дівчатами та поступово асимілюються серед місцевих поляків. Під «первісними жителями» («*incoli primaevi*»), які брали заміж польок, Ю.Б.Зиморович розуміє «первісних німців», оскільки, коли пише, що «зникли чужі звичаї потихеньку», то під «чужими звичаями» має на увазі звичаї німецькі (також це видно з подальшого оповідання). Отже, перехід від німецького періоду до польського був поступовим і відбувався через добровільне злиття, тоді як руський Львів зник у результаті завоювання та пожежі. Далі автор розвиває ці оціночні судження, розповідаючи про кожен період окремо.

Отже, Львів до польського завоювання постає на сторінках твору Ю.Б.Зиморовича як ще не зовсім місто, а «військове укріплення» («*stativa militaria*»), котре радше можна помістити в одному ряду з містечками («*oppida*»)³⁰ чи протомістами. Автор усіяко підкреслює стихійність виникнення поселення та хаотичність його забудови: «у багnistій місцевості, ніяк не вдосконаленій рукою людини», «жили в поспіхом збудованих домівках», «так із придорожнього сільця виникло на Підзамчі містечко», «безладний натовп, що туди прибував». За Ю.Б.Зиморовичем, під замком, заснованим князем Левом 1270 р., оселялися втікачі від татарських набігів³¹. Цей сюжет скоріше віддзеркалює особисті враження автора та його сучасників від козацько-татарських походів

degenerantibus, peregrinitas quoque advenarum pau latim exolevit, cultus autem popularis et vernaculus sermo externum praevaluit.

(див.: *Zimorowicz J.B. Leopoldis triplex.* – P.37).

³⁰ В іншому місці Ю.Б.Зиморович підкреслює роль Казимира III у заснуванні Лембурга: «Королівською ласкою зробив з містечка місто» («*favoribus regis urbanam ex oppidana fecit*»; див.: *Ibid.* – P.66).

³¹ *Ibid.*

на західноукраїнські землі 1648–1649 та 1651 рр. Картину масової втечі під захист міських укріплень Ю.Б.Зиморович міг спостерігати на власні очі у вересні 1648 р., коли козацько-татарське військо підійшло до Львова.

Також Ю.Б.Зиморович неодноразово звертає увагу читача на співробітництво князів Данила та Лева Даниловича з татарами. Негативні епітети, якими він наділяє цих галицьких володарів, радше адресовано Богданові Хмельницькому, котрий широко відкрив ворота на Русь своїм татарським союзникам, а ті як плата за допомогу грабували західноукраїнські землі, забираючи населення в яsir: «Однак і такими послугами [князь Лев] не зміг утамувати пожадливість скіфів, які вважають ганьбою жити інакше, ніж грабунком; оскільки й на Русі забирали з собою худобу, людей і все, що їм траплялося на шляху, не роблячи винятку навіть для церков»³². Показово, що про татар/скіфів Ю.Б.Зиморович пише у теперішньому часі, отже мова тут про сучасних йому кримських татар, котрих він подає як жорстоких дикунів (скіфів). Відтак тісна співпраця з ними галицьких князів сприяє розміщенню їх по той бік кордону між варварством та цивілізацією. Львів був розбійницьким лігвом, а не порядним містом³³.

Варваризація руського Львова доповнюється його орієнтацією – Ю.Б.Зиморович «населяє» місто євреями та сарацинами, які продавали на Схід полонених юнаків і дівчат, татарами та вірменами (причому останніх автор «приводить» до Львова з татарського війська). Нарешті картину доповнює згадка про забобони русинів. Отже, містечко варварське, орієнтальне, нехристиянське, яке слугує розбійницьким кублом та ринком работоргівлі.

Таким чином, спалення завойованого Львова було справедливою помстою за ті криваві злочини, що їх галицькі князі вчинили разом із татарами під час походів на Польщу. Відповідно, місцеві русини, як нащадки русинів XIII ст., також несуть відповідальність і не можуть претендувати на рівні з міщанами-католиками права в місті. Нав'язування львівським русинам колективної генеалогічної провини було актуальним у часи, коли Ю.Б.Зиморович працював над історією міста. Відколи Казимир III у 1356 р. надав Львову маґдебурзьке право, усією повнотою громадянських прав у місті користувалися тільки міщани-католики, які обіймали всі уряди в міському самоврядуванні. 20 травня 1572 р. король Сигізмунд II зрівняв у правах руських/православних міщан із міщанами-католиками у Львові. У королівській грамоті містилася розлога мотивація цього акту. Оскільки під час укладення унії між Коронаю Польською та Великим князівством Литовським у Любліні 1569 р. король зрівняв духовних та світських феодалів православного віровизнання («грецького обряду та руської віри») з феодалами-католиками, то ще більш логічним видавалося поширити цю практику на представників нижчих станів³⁴ (тим паче, що в містах Великого князівства Литовського міщани різних християнських конфесій

³² *Zimorowicz J.B.* Leopoldis triplex. – P.40.

³³ «cito parta cito prodigere» (див.: *Ibid.* – P.44).

³⁴ Привілеї національних громад міста Львова (XIV–XVIII ст.) / Упор. М.Капраль. – Л., 2000. – С.49.

мали рівні права)³⁵. На практиці це мало б призвести до надання православним міщанам місць в органах міського самоврядування, до яких вони ніколи не мали доступу. Однак католицький патриціат (представником якого був і Ю.Б.Зиморович) не бажав ділитися владою у Львові³⁶. Наступні королі на прохання православної громади Львова підтверджували привілей Сигізмунда II, але католицький патриціат уперто ігнорував його³⁷.

Зовсім по-іншому розпочинає Ю.Б.Зиморович німецький період історії Львова. Німцям відведено роль цивілізаторів варварського краю – заселеного забобонними схизматиками плацдарму для кривавих нападів татарських орд на Польщу. Автор не шкодує компліментів на адресу німецьких поселенців. Здається, немає такої сфери життя, в якій би німці не зробили чогось видатного, перетворюючи Львів на Лембург. Приписуючи німецьким колоністам усі можливі позитивні риси, Ю.Б.Зиморович посилається на авторитет двох визнаних авторів – римлянина Корнелія Тацита (I–II ст. н.е.) та поляка Мартіна Кромера (1512–1589 рр.). Перш, ніж проаналізувати, що і як цитує Ю.Б.Зиморович із Тацита, розгляньмо стисло історію використання «Германії» Тацита в ранньомодерній Німеччині.

«Германія» Тацита в контексті німецького гуманізму

Німецьким гуманістам було відомо, що серед інших праць Тацита була й «Германія», проте цей твір відкрили тільки у середині XV ст. І то вельми своєчасно, з огляду на зростання напруги в німецько-італійських відносинах, між імператором та папою, які згодом доповнилися ще й Реформацією, що її багато хто з сучасників розглядав як емансипацію німців від Риму та «італійських пройдисвітів». Уперше «Германію» надруковано 1476 р. і протягом наступних п'яти десятиліть було видано друком 6000 примірників, переважно в німецькомовних країнах³⁸. Праця швидко перетворилася на базовий текст німецьких гуманістів, які з конгломерату князівств та імперських міст витворювали Німеччину як «уявну спільноту», активно «винаходячи традицію», закорінену в німецькому минулому³⁹.

На думку К.Б.Кребса, чотири чинники були особливо сприятливими для ідеологічного впливу «Германії» у XVI ст. Священна Римська імперія німецької нації втрачала свою доцентрову силу, тому поняття «німецької нації» ставало дедалі більш затребуваним та інтегративним. Ця національна свідомість,

³⁵ Frick D. Five Confessions in One City: Multiconfessionalism in Early Modern Wilno // A Companion to Multiconfessionalism in the Early Modern World / Ed. by Th.M.Safley. – Leiden; Boston, 2011. – P.423–424.

³⁶ Новий король Стефан Баторій спочатку підтвердив (26 березня 1577 р.) русинам надання Сигізмунда II, але згодом видав іншу грамоту (21 червня 1578 р.), якою суттєво обмежив привілей одного зі своїх попередників на польському престолі.

³⁷ У 1745 р. кілька русинів (уже уніатів) було обрано до складу міського магістрату, але вони так і не були допущені до цих посад католицьким патриціатом (див.: Привілеї національних громад... – С.106–108).

³⁸ Krebs C.B. A Most Dangerous Book: Tacitus's *Germania* from the Roman Empire to the Third Reich. – New York; London, 2011. – P.91.

³⁹ Krebs C.B. A Dangerous Book: the Reception of the *Germania* // The Cambridge Companion to Tacitus/ Ed. by A.J.Woodman. – Cambridge; New York, 2009. – P.281.

що перебувала у процесі свого становлення, зростала у ході протистояння німецьких курфюрстів із римською курією та конфронтації між німецькими й італійськими гуманістами, оскільки останні звикли дещо з погордою дивитися на перших. Нарешті, античний текст, що мав безумовний авторитет в очах гуманістів, задовольняв важливі потреби: наполегливий пошук німецької національної ідентичності на власній основі призвів до «винайдення минулого», якому були притаманні специфічні цінності, вельми відмінні від римських; минулого, яке в епоху нестабільності забезпечувало стабільні підвалини для національного будівництва⁴⁰.

Наголос Тацита на звичаях та моралі давніх германців був особливо корисний у XVI ст., оскільки більшість гуманістів уважала, що історія має показувати морально досконале минуле та вчити, як повернутися до цих утрачених цінностей⁴¹. Тацит писав про просте, суворе, невибагливе, але моральне життя германців в їхніх дрімучих лісах, що читач перших століть нової ери мав би порівняти з витонченим життям морально розбещених римлян/італійців. Відповідно, німецькі гуманісти XVI ст., котрі були свідомі культурного відставання Німеччини від ренесансної Італії, завдяки «Германії» Тацита мали можливість перетворити вади на переваги. Німецькі гуманісти пішли ще далі, демонструючи, що давні германці були не такі вже й відсталі, як це намагаються показати італійці⁴². Конрад Целтіс (1459–1508 pp.) у своїх творах «Ілюстрована Германія» («*Germania illustrata*», 1500 p.) та «Германія укупі» («*Germania generalis*», 1501 p.) робив наголос на вчених друїдах. Якоб Вімпфелінг (1450–1528 pp.) у першій історії Німеччини – «Нариси діянь германців» («*Epitome rerum Germanicarum*», 1505 p.) заявив: «Ми маємо пишатися тим, що є нащадками наших германських предків»⁴³. Він також підкреслив, що німці завжди відзначалися

«чисельністю їхніх чоловіків, скромністю їхніх жінок, досконалістю їхніх провідників та вождів, своєю чистою та бездоганною шляхетністю, силою духу й будовою тіла своїх вояків, своєю загальною волею, відданістю, чесністю, щедрістю, стійкістю та надзвичайною здібністю до творчості»⁴⁴.

Гайнріх Бебель (1472–1518 pp.) уважав, що відсутність у давніх германців законів указувала на їх досконалу мораль. На підставі вивчення німецьких прислів'їв («*proverbia*») він розмірковував про філософію давнього населення Німеччини⁴⁵. Усі вони посилалися на Тацита, а уродженець Гданська Філіп Клувер (1580–1622 pp.) свій власний твір «Давня Германія» («*Germania antiqua*») вважав лише розширеним коментарем Тацитової «Германії»⁴⁶.

⁴⁰ Krebs C.B. A Dangerous Book: the Reception of the Germania. – P.282.

⁴¹ Ibid. – P.286.

⁴² Ibid.

⁴³ Krebs C.B. A Most Dangerous Book... – P.105.

⁴⁴ Ibid. – P.123.

⁴⁵ Ibid. – P.122.

⁴⁶ Ibid. – P.136–137 (*Philip Clüver. Germania antiqua. – Leiden, 1616*). Більше на тему конструювання германської давнини див.: Borchardt F.L. German Antiquity in Renaissance Myth. – Baltimore; London, 1971.

Успадковані чесноти «перших німців»: винайдення престижних предків

Якщо з німецькими гуманістами все зрозуміло – вони використовували твір Тацита для витворення образу славних предків, який мав би слугувати для натхнення сучасників і бути зразком для майбутньої величі німецької нації, то чому до «Германії» звернувся Ю.Б.Зиморович? Якщо він хотів показати, як німецькі поселенці цивілізували «варварську» Русь, перетворивши Львів на справжнє місто, то навіщо звернувся до Тацита, котрий писав про просте й суворе життя давніх германців в їхніх рідних лісах⁴⁷? Зрештою, чому польський автор так завзято вихваляв львівських німців, часто роблячи порівняння не на користь поляків?

Найголовніше, що запозичили з «Германії» німецькі гуманісти, а пізніше й Ю.Б.Зиморович, це висока моральність та чесноти прадавніх мешканців Німеччини, які сприймалися як вроджена риса, що протягом століть успадковується німцями (уявлення про «вроджені національні риси» були велими популярними у середні віки та ранній новий час). Саме це допомогло Ю.Б.Зиморовичу використати Тацитових давніх германців для прославлення заслуг німців в урбанізації Русі та Львова другої половини XIV ст.: німці є нащадками давніх германців – отже носіями вроджених чеснот, про які писав ще Тацит. Сповнені успадкованих від предків достоїнств, Зиморовичеві німці стали носіями цивілізаторської (урбанізаційної, християнської та просвітницької) місії в Польщі й Русі, так само, як давні римляни – на землях західніше Райну та південніше Дунаю. За Ю.Б.Зиморовичем, через мішані шлюби німців із поляками перші асимілюються серед других, а ті, своєю чергою, успадковують від них їхні «німецькі чесноти». Причому стосується це не всіх поляків, навіть у межах Львова, а тільки міського патриціату часів Ю.Б.Зиморовича. Таким чином, він легітимізував сучасну йому соціальну стратифікацію міста, яка знала загрозливих потрясінь і викликів у попередні десятиліття.

На початку другої частини твору, розповівши про завоювання Галицької Русі Казимиром III (1333–1370 рр.), Ю.Б.Зиморович великий обсяг тексту приділив чеснотам німців і тому, як вони трансформували Львів у Лембург. В огляді 1345 р. автор посилається на Тацитову «Германію»:

«[...] ще давно Тацит у римській історії засвідчив, що серед смертних немає нікого, вищого за німців у зброї й вірності; а Казимир, почувши це, повністю довірився військовій славі, а найбільше відданості німців і довірив їм охорону своєї власної особи, замків та найперших міст»⁴⁸.

⁴⁷ «Добре відомо, що германські народи не мають міст та не терплять у себе постійних поселень. Живуть розпорошено й відокремлено там, де їх приваблює джерельце, луки чи ліс» / «Nullas Germanorum populis urbes habitari satis notum est, ne pati quidem inter se iunctas sedes. Colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit» (Germania 16).

⁴⁸ «[...] in olim apud Tacitum proclamatum quasi inaudivisset Casimirus, multum bellicae laudi, plurimum constantiae Germanorum indulsit, regiae suae, castrorum urbiumque primariorum custodia illis credita» (Zimorowicz J.B. Leopoldis triplex. – P.62).

Отже, із посиланням на Тацита, Ю.Б.Зиморович указує на головні чесноти німців: «найславніші у війні, найвищою мірою віддані» («multum bellicae laudi, plurimum constantiae»). Далі він цитує М.Кромера:

«Про Казимира ж той самий історіограф говорить далі, власні слова якого, на підтвердження моєї оповіді, охоче долучаю: “Коли побачив Польщу й Русь, частково через попередні війни та набіги варварів, частково мором знищену, (і тому) менше благоустроєну та менше заселену, людям німецької нації, які прийшли чи насильно, чи добровільно, пороздавав землі. Яких (німців) чимало на підгір’ї (Прикарпатті) та у краю, граничному з угорцями; існують вони на Русі до сьогоднішнього дня, уживаючи мову більш грубу та подібну до тої, яку скрізь уживають у Силезії та Пруссії. Їхніми старанням і працею Польща почала заселятися та забудовуватися селами й містечками; бо ж вони більш стримані, уважніші від поляків щодо управління та збереження краю, і живуть вигідніше»⁴⁹.

Таким чином, Казимир III здійснював масштабну політику німецької колонізації у цілому королівстві, і політика ця була мудрою та дала корисні наслідки, оскільки німецькі поселенці володіли кращими чеснотами порівняно з поляками. Далі у цитуванні М.Кромера Ю.Б.Зиморович робить власну промовисту вставку:

«Так що й тепер легко побачити тим, хто подорожує по селах і містечках, де живуть вони (німці), а де поляки, і бачимо, що мури занепадають у деяких містечках, ними (німцями) збудованих, як свідчать самі назви, коли після (німців) там живуть та урядують поляки»⁵⁰.

Як бачимо, порівняння абсолютно не на користь поляків. Отже, прикриваючись авторитетом М.Кромера, Ю.Б.Зиморович робить відвертий випад проти поляків, які й досі (тобто у XVII ст.) не здатні підтримувати міське життя на тому рівні, на якому його в Польщі організували німці. Після цієї вставки автор «Потрійного Львова» продовжує цитату з М.Кромера:

«Був також Казимир прихильнішим для тих німців, як теж і для інших міщан та селян, і не допускав навіть, щоб їх його намісники або навіть самі пани чи шляхта утискали тяжкими роботами, чи податками, чи якими-небудь тягарями, а тому скрізь його називали королем селян або плебеїв. (Він) дозволив не лише самим німцям, але навіть своїм полякам уживати права саксонського чи маґдебурзького»⁵¹.

⁴⁹ Cromerus M. De origine. – P.214; Zimorowicz J.B. Leopoldis triplex. – P.62.

⁵⁰ «ita ut facile etiamnum appareat per pagos et oppida iter facientibus, ubi illi, ubi Poloni habitent, videmusque ruere muros quorundam oppidorum, ab illis, quod vel nomina testificantur, conditorum, p osteaquam a Polonis habitantur et administrantur» (Zimorowicz J.B. Leopoldis triplex. – P.62–63).

⁵¹ Cromerus M. De origine. – P.214; Zimorowicz J.B. Leopoldis triplex. – P.63.

Весь сюжет про німецьку колонізацію та урбанізаційну політику Казимира III Ю.Б.Зиморович завершує посиланням на авторитет М.Кромера:

«Ці та багато інших речей на похвалу німцям наводить із повагою літописець-прелат, славний життям і талантом досить докладно, і варто додати, що поляк прославляє противний йому народ, з яким ведуться успадковані бійки за славу й за чесноти/доблесть битви⁵². Але чесноти й у противників гідні похвали»⁵³.

Показово, що М.Кромер «бійки та битви» між поляками й німцями називає «успадкованими» («hereditariae»). На час написання «Потрійного Львова» ворожнеча між поляками та німцями вже сприймалася сучасниками як одвічна. Про рівень германофобії в польському суспільстві свідчило тогочасне прислів'я: «Допоки світ світом, не буде німець полякові братом» («Jak świat światem, nie będzie Niemiec Polakowi bratem»). На думку сучасних дослідників, спроби Габсбургів утвердитися на польському троні під час безкоролів'я 1572–1576 рр. спричинили побоювання місцевої шляхти, що це може призвести до напливу німецької знаті в Польщу, спровокувавши зростання ксенофобії та германофобії⁵⁴. Усвідомлюючи, що його вихваляння німців (разом із критикою нездатності поляків до повноцінного міського життя) йде врозріз із загальною нелюбов'ю до німців, Ю.Б.Зиморович ховається за авторитетом М.Кромера, адже «чесноти й у противників гідні похвали».

Час поставити питання, чому серед багатьох історій Польщі, наявних на момент роботи над «Потрійним Львовом», Ю.Б.Зиморович так часто цитує саме М.Кромера, не помічаючи інших? Вибір цей не випадковий. На відміну від інших авторів, польський хроніст походив із міщан, був нащадком німецьких поселенців (хоч Ю.Б.Зиморович і називає його «поляком»), нарешті життя його було моделлю успішної кар'єри міщанина, зразком для багатьох

⁵² Цілком імовірно, що тут Ю.Б.Зиморович мав на увазі не тільки війни Польщі з Імперією, а потім Тевтонським орденом, та останню на його пам'яті участь у війні проти Польщі герцога Пруссії на боці Швеції в 1655–1660 рр., але також і спроби Габсбургів сісти на польському троні наприкінці XVI ст., конфлікти між німцями й поляками в містах (як, наприклад, у Кракові впродовж 1311–1312 рр.), масові бійки між студентами німецької та польської «націй» в університетах (у Падуї в 1590 та 1592 рр.).

⁵³ *Zimorowicz J.B. Leopoldus triplex.* – P.63.

⁵⁴ *Kąkolewski I. Kwestie gospodarcze a ksenofobia szlachty w Rzeczypospolitej w świetle literatury propagandowej pierwszego bezkrólewia // Między Zachodem a Wschodem.* – T.IV: Życie gospodarcze Rzeczypospolitej w XVI–XVIII w. / Pod red. J.Wijaczki. – Toruń, 2007. – S.58–67; *Idem. Między korupcją a ksenofobią: Zmiany w postrzeganiu zjawiska korupcji w dawnej Rzeczypospolitej: Zarys problemu // Przegląd Historyczny.* – 2007. – T.98. – Z.1. – S.11–26. Уже у «Хроніці» Мацея Стрийковського, виданій 1582 р., битва під Грюнвальдом (1410 р.) показана як зіткнення сил добра та зла космічного масштабу й зазначено гіпертрофований намір ворога «вибити, висікти, знищити, щоб забулося й саме ім'я поляків, русинів, литвинів, а німцями заселити» (див.: *Strykowski M. Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiéj Rusi.* – T.2. – Warszawa, 1846. – S.128–139; також новіше вид.: *Idem. O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego...* / Oprac. J.Radziszewska. – Warszawa, 1978. – 764 s.). У цілком прагматичних коментарях професора Краківської академії Себастьяна Петриція до польського перекладу «Політики» Аристотеля (1605 р.) також зроблено чимало випадків проти чужинців (німців, італійців, вірменів та, звісно, євреїв) (див.: *Petrici S. Polityki Aristotelesowej, to jest rządu Rzeczypospolitej z dokładem ksiąg osmiu.* – Kraków, 1605; див., зокрема, такі розділи: «Забагато в нас італійців» (s.394), «Чужинцям урядів не давати» (s.317), «Звичай посилати дітей (на навчання) до Німеччини – поганий» (s.340) тощо).

представників міського патриціату. М.Кроммер (1512–1589 рр.) з'явився на світ у родині німецьких міщан у містечку Беч на півдні Польщі, у Прикарпатті⁵⁵. Закінчивши 1530 р. Краківську академію, він згодом деякий час навчався в Болонському університеті (1540 р.). У 1533–1537 рр. працював у королівській канцелярії у Кракові. Після повернення з навчання в Італії, М.Кроммер став секретарем архієпископа Петра Гамрата. Будучи особистим радником, М.Кроммер також виконував функції його посланця та представника в Римі впродовж 1543–1544 рр. У 1545 р. він став секретарем короля Сигізмунда I. Здобув славу одного з кращих польських дипломатів, неодноразово виконував важливі місії в Аугсбургу (1547 р.), Римі (1548 р.), Відні (1553–1554 рр.)⁵⁶. У 1552 р. за службу королеві М.Кроммера було nobілітовано й надано шляхетський герб⁵⁷. 1550 р. він працював у королівському архіві, а 1555 р. в Базелі опублікував свою історію Польщі – «Про походження та діяння поляків у 30 книгах» («De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX»). Упродовж 1558–1564 рр. М.Кроммер був послом Польщі при дворі імператора Фердинанда I⁵⁸. Відкликаний на Батьківщину він 1564 р. обійняв посаду коад'ютора єпархії Вармія (Ерmland), а 1573 р. став її князем-єпископом⁵⁹. Отже, в очах міської верхівки М.Кроммер був утіленням прагнень до успішної кар'єри та nobілітації. Відповідно, його історія Польщі протягом кількох поколінь формувала історичні уявлення міського патриціату Корони (була видана латиною 1555, 1558, 1568 та 1589 рр., німецькою – 1562 р., польською – 1611 р.). Латинські й німецьке видання Кромерової історії сім разів згадуються в посмертних інвентарях майна львівських міщан кінця XVI – першої половини XVII ст.⁶⁰ Ю.Б.Зиморович особисто називав знаменитого хроніста серед «найкращих авторів історії Польщі»⁶¹ та, в іншому місці, – «найкращі літописці польської історії та їх голова – Кроммер»⁶².

Розповівши про прихильне ставлення правителів Польщі до німців і позитивний вплив останніх на розвиток міського життя в королівстві, Ю.Б.Зиморович переходить до Львова. Він підкреслює, що німці спочатку були вояками-найманцями («stipendiarii») на службі в Казимира III, і за свою відданість були поселені у Львові: «Упровадив до фортеці залого з заслужених німців [...]. Залога й під час миру, і під час війни завжди була вірною та міцною»⁶³. Хід трансформування німців із вояків у міщан у Ю.Б.Зиморовича нагадує подібні процеси, що відбувались у підкорених варварських провінціях

⁵⁵ Finkel L. Marcin Kromer. Historyk polski XVI w.: Rozbiór krytyczny. – Kraków, 1883. – S.7.

⁵⁶ Ibid. – S.12–13.

⁵⁷ Ibid. – S.34.

⁵⁸ Ibid. – S.35.

⁵⁹ Ibid. – S.36.

⁶⁰ Skoczek J. Lwowskie inwentarze biblioteczne w epoce renesansu. – Lwów, 1939. – S.45. Див. також: Różycki E. Książka polska i księgozbiory we Lwowie w epoce renesansu i baroku. – Wrocław, 1994. – 270 s.

⁶¹ «Cromeri, florentissimi rerum Polonicarum auctoris» (Zimorowicz J.B. Leopoldis triplex. – P.29).

⁶² «florentissimi rerum Polonicarum scriptores horumque coryphaeus Cromerus» (Zimorowicz J.B. Leopoldis triplex. – P.55). Сучасник Ю.Б.Зиморовича, львівський канонік Якоб Скробішевський (помер 1635 р.), уже на першій сторінці свого твору «Життєписи львівських та галицьких архієпископів» (1628 р.) посилається на М.Кроммера, зазначаючи, що той «є першим в Історії Польщі» («primus est in Polona Historia») (див.: Scrobishevius I. Vitae Archiepiscoporum Haliciensium et Leopoliensium. – Leopoldis, 1628).

⁶³ Zimorowicz J.B. Leopoldis triplex. – P.61.

із римськими військовими таборами, котрі часто перетворювалися на нові міста⁶⁴. Наступний підрозділ так і називається – «Шлюб німців із русинками» («Connubia Germanorum cum Russicarum»):

«Спочатку німці були у Львові найманцями, готовими (дати відсіч) кожній ворожій силі; згодом поволі, вражені гачкуватими стрілами руських амазонок, так розм'якшили войовничі душі в бездіяльності, що перейшли від відзнак Марса до табору Венери, почавши з рядових. Оскільки начальники не забороняли цього, захоплені загальним порушенням, самі за ними пішли»⁶⁵.

Так німці стали міщанами Львова:

«Забувши взагалі про рідний край, (німці) піднесли Львів вище від Батьківщини та вважали себе його громадянами з іншого роду. Що й для Казимира було приємною справою, адже ж він думав, що їх замисли через укладені подружні зв'язки більше будуть прив'язаними до цього краю, для чого оголосив їх першими громадянами своєї нової осади, звільненими від військової повинності, і доручив німцям самим урядування над іншими місцевими жителями та опіку над містом. І щоб міцніше їх душі до себе прив'язати, проти утисків можновладців, зміцнив правом німецьким та своїми грамотами, обдарував ґрунтами довкола мурів»⁶⁶.

Отже, засновник *нового* міста Казимир III не тільки надав Львову самоврядування, але й саме німцям доручив керувати ним та іншими «націями», які в ньому мешкають. Таким чином, із минулого Ю.Б.Зиморович виводив домінуюче становище католицького патриціату. Цей лад запроваджено в місті ідеальним правителем, яким автор зображує Казимира III. Далі Ю.Б.Зиморович переходить до тих культурних надбань, які Львів отримав завдяки німцям:

«Заохочені цим, наші предки, що недавно боронили чужу Спарту, а тепер Львів, уже як свій власний, чимраз більше не переставали покращувати, аж поки він не став столичним містом»⁶⁷. Що тільки Львів до нинішніх часів посідає святого чи найкращого, усе це перейняв від найперших німців, особливо ж побожність, ушанування монархів⁶⁸, любов до своїх співгромадян, гостинність до чужинців»⁶⁹.

⁶⁴ Як, наприклад, Колонія Агріппіні (Colonia Agrippina) дала початок місту Кельну.

⁶⁵ *Zimorowicz J.B. Leopoldis triplex.* – P.63.

⁶⁶ *Ibid.* – P.64.

⁶⁷ По-перше, у XVI–XVII ст. Львів справді називали «столицею Русі», по-друге, 1412 р. до Львова з Галича було перенесено центр католицької архієпископії/митрополії, який підпорядковувалися єпархії «руських земель» у складі Корони. Цю важливу подію історії міста Ю.Б.Зиморович згадує трохи згодом (див.: *Ibid.* – P.65).

⁶⁸ У Тацита «*principi*» («перші») – це вожді германських племен. У римлян I–II ст. термін «*principes*» («перший») використовувався для означення імператора, який *першим* подавав свою думку у сенаті. Ю.Б.Зиморович, пишучи про те, що успадкував Львів від «перших німців» («*primaevi Teutoni*»), напевно, мав на увазі вшанування львів'янами польських королів.

⁶⁹ «*Quidquid igitur sancti aut egregii Leopoldis ad praesens habet, totum id a primaevis Teutonibus accepit, maxime vero pietatem in superos, reverentiam in principes, caritatem in domesticos, hospitalitatem in externos*» (*Zimorowicz J.B. Leopoldis triplex.* – P.64).

Не називаючи Тацита, Ю.Б.Зиморович наводить перелік деяких рис, котрими римський історик наділив давніх германців: ушанування вождів⁷⁰, дружні стосунки між співплемінниками та гостинність до чужинців⁷¹.

Що найголовніше, у цьому сюжеті автор вибудовує генеалогічний зв'язок між сучасним йому міським патриціатом та німцями – засновниками Лембурга. Перших німецьких поселенців («*primaevi Teutoni*») Ю.Б.Зиморович називає «наші предки» («*veteres nostri*»). Отже, львівський патриціат успадковує від «перших німців» їхні чесноти та інші позитивні риси, які ті, своєю чергою, перейняли від давніх германців, про котрих писав Тацит у своїй «Германії».

Далі оповідання побудоване на протиставленні жахливих варварських звичаїв та аморальної поведінки русинів і високоморальних рис німців⁷². Львів отримав від «перших німців» соціальну стратифікацію міщан, систему правосуддя та самоврядування, регламентацію торгівлі й ремесла, фортифікацію міста, належну підготовку до його оборони⁷³.

Проте найголовнішим, на що звертає увагу читачів-нащадків Ю.Б.Зиморович, є добрі звичаї. На них автор зупиняється й ретельно цитує Тацита:

«Нарешті, що для мене є найголовнішим, добрі звичаї, які німці, за свідченням Тацита, більше шанують, аніж права, котрі впровадили до Львова⁷⁴. Оскільки, згідно з найдокладнішим запевненням того ж писаря, суворі шлюбні звичаї германців⁷⁵ “цнотливістю обгороджені”⁷⁶, “жодного пробачення за порушення”⁷⁷, “пізня Венера для молоді”⁷⁸, молодь “неослаблена”, підлітки міцні, “стіл без витребеньок, без вишуканостей”⁷⁹, “відкрита та гола в усіх

⁷⁰ «*Insignis nobilitas aut magna patrum merita principis dignationem etiam adulescentulis adsignant: ceteris robustioribus ac iam pridem probatis adgregantur, nec rubor inter comites adspici. Gradus quin etiam ipse comitatus habet, iudicio eius quem sectantur; magnaue et comitum aemulatio, quibus primus apud principem suum locus, et principum, cui plurimi et acerrimi comites. Haec dignitas, hae vires, magno semper et electorum iuvenum globo circumdari, in pace decus, in bello praesidium. Nec solum in sua gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatus emineat; expetuntur enim legationibus et muneribus ornantur et ipsa plerumque fama bella profligant*» (Germania 13).

⁷¹ «*Convictibus et hospitibus non alia gens effusius indulget. Quemcumque mortalium arcere tecto nefas habetur; pro fortuna quisque apparatis epulis excipit*» (Germania 21).

⁷² *Zimorowicz J.B. Leopoldis triplex.* – P.65.

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ «*ad extremum, quod apud me palmare, bonos mores, quales apud Germanos plus, quam bonas leges, valere Tacitus attestatur*» (*Zimorowicz J.B. Leopoldis triplex.* – P.65; *пор.: «boni mores valent quam alibi bonae leges»* (Germania 19)).

⁷⁵ «*Quamquam severa illic matrimonia, nec ullam morum partem magis laudaveris*» (Germania 18).

⁷⁶ «*Ergo saepta pudicitia agunt, nullis spectaculorum inlecebris, nullis conviviis inritationibus corruptae*» (Germania 19).

⁷⁷ «*Paucissima in tam numerosa gente adulteria, quorum poena praesens et maritis permissa: abscisis crinibus nudatae coram propinquis expellit domo maritus ac per omnem vicum verbere agit; publicatae enim pudicitiae nulla venia: non forma, non aetate, non opibus maritum invenerit*» (Germania 19).

⁷⁸ «*Sera iuvenum venus, eoque inexhausta pubertas*» (Germania 20).

⁷⁹ «*Cibi simplices, agrestia poma, recens fera aut lac concretum: sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem*» (Germania 23).

думка”⁸⁰, “жодного вихваляння”, “ніхто тут не сміється з вад”⁸¹, усі (іх) позбуваються, “не говориться, що вік псує або псується”⁸². Ці й інші чесноти німці запровадили з собою у Львів, про які я, щоб ясніше уявили нащадки, коротко назагал перекажу по роках»⁸³.

Показово, що далі Ю.Б.Зиморович знов звертається до теми німців-вояків у Львові, підкреслюючи, таким чином, *войовничість* «уявних предків» міського патриціату. Так, пишучи під 1351 р. про спроби литовського (волинського) князя Любарта заволодіти Галицькою Руссю та Львовом, автор такими словами характеризує контрзаходи короля:

«То Казимир, переживаючи за новозбудоване місто, послав туди свіжі загони німців, щоб забезпечити там захист машинами, провіантом, укріпленнями, і як довго жив, ніколи не припиняв покладати повну довіру на германську міць»⁸⁴.

Далі, але вже в іншому вигляді, повторюються раніше висловлені ідеї: львівські німці віддані королеві; король дбає про місто; Львів заснований Казимиром III подібно до того, як римський військовий табір у завойованій провінції перетворюється на місто, а воїки – на верхівку міщан. Провідна ідея – про визначну роль німців у щойно заснованому Лембургу – сформульована вже в назві статті 1356 р.: «Німці – наставники війни та міста» («*Germani belli et civitatis magistri*»):

«Німці ж, спрагли до хвали й королівською прихильністю як сигналом підбадьорені, достатньо виконуючи скрізь веління Казимира, винахідливі в мирі, суворі на війні, але й тут, і там вірні, заохотили надзвичайно короля до надзвичайної прихильності. Він оселив їх, ще не ветеранів, але вже заслужених, на родючих полях, наділив батьківськими законами, звільненням від земельних податків, міськими урядами, зробивши з військових наставників учителів громадян, так що Львів заслужено міг би іменуватися Казимировою колонією, якщо б сам король, милостивий навіть до ворогів, не залишив би йому (місту) древнього імені»⁸⁵.

Отже, модель заснування Лембурга Казимиром III у Ю.Б.Зиморовича в точності відтворює модель урбанізації пограниччя Римської імперії на Райні та Дунаї. Уздовж річок розташовувалися стаціонарні табори римських легіонів, які притягували до себе обслуговуюче їх населення (римлян і провінціалів) та поступово обростали передмістями. Так, наприклад, сформувався Відень («*Vindobona*»). Також на кордоні імперії засновувались укріплені поселення (колонії), першими мешканцями яких були римські ветерани, що отримували тут землі як винагороду за вірну службу. Як правило, вони одружувалися

⁸⁰ «Gens non astuta nec callida aperit adhuc secreta pectoris licentia ioci; ergo *detecta et nuda omnium mens*» (Germania 22).

⁸¹ «Nemo enim illic vitia ridet» (Germania 19).

⁸² «...nec corrumpere et corrumpi saeculum vocatur» (Germania 19).

⁸³ *Zimorowicz J.B.* Leopoldis triplex. – P.65–66.

⁸⁴ Ibid. – P.67.

⁸⁵ Ibid.

з місцевими жінками й поступово цивілізували/романізували населення цієї провінції. Деякі колонії перетворювалися на міста⁸⁶. Подібним чином Казимир III міг би перейменувати Львів на «колонію Казимира» («*colonia Casimiritana*»). Проте польський король милостиво залишив місту попередню назву. Отже, Казимир III уподібнюється до римських імператорів і полководців, чим Ю.Б.Зиморович укотре підкреслює риси ідеального правителя. Автор знову наголошує на *войовничості* львівських німців та їх *вірності* («*fidelitas*») королеві – «винахідливі в мирі, суворі на війні, але й тут, і там вірні» («*rase sollertes, bello strenui utrobique fideles*»). Черговий раз Ю.Б.Зиморович акцентує увагу на домінуючому становищі «перших німців» в управлінні містом та в міській громаді («наділив [...] міськими урядами, зробивши з військових наставників учителів громадян»). Панівне становище німецьких поселенців у Лембургу є результатом прихильності до них короля Казимира III. А він поставив їх на чолі міста з огляду на їхню *войовничість* та *вірність*.

Далі Ю.Б.Зиморович згадує заснування німцями церков, монастирів, шпиталю та школи⁸⁷, що вкладається ним у концепт «німецької побожності» («*pietas Germanorum*»). Отже, німецькі чесноти – це також і християнські чесноти⁸⁸. В автора львівські німці на додаток до достоїнств із «Германії» Тацита отримують ще й виразно римські риси – вони ветерани, поселені королем у підкореному варварському краї, вони ж – вірні сини римської/католицької церкви, поширювачі істинної віри серед марновірних і забобонних тубільців.

Вихваляння чеснот «перших німців» завершується розлогим некрологом на смерть їхнього покровителя Казимира III у 1370 р., до чого Ю.Б.Зиморович ще й додав віршований панегірик:

«Отак Казимир великими кроками прийшов до вершини безсмертя. Монарх, у приватних справах нікому не обтяжливий, у публічних учинках кожному корисний, кому достатньо поза хвалами: Русь, приєднана до Польщі, стала правою рукою його королівства, і вона, озброєна, як щит протистояла варварським племенам, під тінню яких поляки нерідко тріумфували над воюючими русинами. Львів, який він (Казимир III) увінчав короною мурів, на погребінні батька Батьківщини⁸⁹ не міг стримати сліз»⁹⁰.

⁸⁶ Часто ці колонії називалися на пошану членів правлячого кола імперії. Так, на честь Агриппіни, дочки Германіка (родича імператора Октавіана Августа) та дружини імператора Клавдія було названо містечко на Райні – Колонія Агриппіни (Colonia Agrippina), з якого згодом виросло місто Кельн (Cologne, Köln). Військові табори з часом перетворилися: Castra Bonnensis – на місто Бонн (Bonn), Castrum Mogontiacum – на місто Майнц (Mainz), Vindobona – на Відень (Wien), Argentoratum – на Страсбург (Strasbourg).

⁸⁷ Костел Діви Марії, кафедральний собор (Св. Яна), шпиталь Св. Єлизавети, каплиця Св. Духу, монастирі домініканців та францисканців, школа (див.: *Zimorowicz J.B. Leopoldis triplex.* – Р.67–68).

⁸⁸ Слід додати, що у часи Ю.Б.Зиморовича «німецькою» або «саксонською» вірою в Речі Посполитій називали лютеранство. Львівський автор, безперечно, знав про подібне означення, оскільки в молоді роки написав антилютеранський твір «Лютерів заповіт, жартівливо написаний» (1623 р.). Проте у випадку з «першими німцями» «німецька побожність» отримує в нього цілком протилежну, позитивну, оцінку.

⁸⁹ «Батько Батьківщини» («*pater patriae*») – у давніх римлян цей епітет був найпочеснішим і застосовувався лише до кількох осіб (за всю тисячолітню римську історію), які врятували Рим від загрози самому його існуванню.

⁹⁰ *Zimorowicz J.B. Leopoldis triplex.* – Р.70.

Відомий німецький медієвіст професор Б.Шнайdmюллер наголошує:

«Важливо зазначити, що міська історіографія була об'єктом загального процесу, у ході якого міське суспільство все більшою мірою поділялося на страти. Коли з'являється патриціат як влада, наділена Богом даним правом урядувати, міські хроністи, описуючи початки їхнього міста як соціального тіла, більше не фокусували свою увагу винятково на звільненні мешканців від їхніх панів. [...] Міські хроністи були набагато більше зацікавлені в поясненні актів королівської ласки, які прискорювали розвиток їхніх міст. Вони інтегрували міщанську громаду в історію королівства»⁹¹.

Конструювання групової генеалогії львівського патриціату

На початку третього розділу («Львів польський») Ю.Б.Зиморович змальовує картину перетворення міста з німецького на польське у середині XVI ст.:

«У ті часи німці посідали у Львові чільне місце, розподіляючи всі міські уряди лише між своїми родичами, виключивши з ради поляків; але постійним було перемішування тих двох народів між собою, як також і поєднання через спільні громадські обов'язки, так що й полякам відкрилася дорога та підхід до (міської) ради. Бо ж багато уже років двомовне місто обома мовами, слов'янською й німецькою, залагоджувало свої розмови та торгівлю. Щоденні справи (акти) записували частково латиною, частково німецькою, промовці гомоніли двома мовами, саме місто було двоіменним – називалося то Львів (Leopolis), то Лембург (Lemberg). Нарешті, коли німці прислухалися до голосіння сарматських жінок, з якими одружувалися, то й полякам полегшили перший крок до влади завдяки своєму дозволу. Призначені на вищі уряди, легко потягнули за собою родичів, а в короткий час меншу кількість німців поглинули, як широке море – ріки, що в нього впадають, або ж перетягнули їх на свої звичаї, обряди й одяг. Відтоді, коли поляки та німці, кермо влади тримаючи спільною рукою, керували міською громадою, посилювалася турбота обох народів про примножування та оздоблювання міста, адже всі майже жертвували громаді щось виняткове»⁹².

Отже, відбувається змішування німців та поляків у руках домінуючої в місті католицької «нації» й поляки отримують доступ до найвищих посад у Львові, відповідно – до патриціату. Більше того, через шлюбні зв'язки німців із поляками конструється генеалогічна тяглість, завдяки котрій сучасні Ю.Б.Зиморовичу патриції-поляки можуть уважатися спадкоємцями чеснот та діянь «перших німців» – засновників Лембурга. Заради вибудовування цього генеалогічного зв'язку авторові довелося відмовитися від однієї з чеснот давніх

⁹¹ *Schneidmüller B.* Constructing the Past by Means of the Present... – P.189.

⁹² *Zimorowicz J.B.* Leopolis triplex. – P.126.

германців. У Тацитовій «Германії» третє речення звучить наступним чином: «Германців я вважаю тубільцями, які зовсім не змішані з іншими народами через міграції чи контакти»⁹³. Більше того, змішування розглядалося як причина фізичної та моральної деградації⁹⁴. Натомість у Ю.Б.Зиморовича, навпаки, німці активно одружуються з «сарматськими жінками». На цей крок він пішов заради конструювання групової генеалогії й забезпечення львівського патриціату престижними предками. Показовим є відхід автора від ще однієї риси давніх германців, яка так надихала німецьких гуманістів XVI ст. Як писав 1648 р. Юст Георг Шоттелій (1612–1676 рр.): «За свідченням Тацита [...] давні германці надзвичайно дбали про свою незіпсовану мораль [...] і зберегли давню материнську мову незмішаною та чистою»⁹⁵. Утім, Ю.Б.Зиморович підкреслює перехід львівських німців на польську мову. Наскільки змальована автором картина відповідає дійсності?

Справді, є певні ознаки асиміляції німців у польському середовищі у другій половині XVI ст. Якщо ще в першій половині століття міська громада, котра складалася з повноправних міщан (католиків), фігурує в документах як «римська», або «католицька»⁹⁶, то вже у другій половині – як «польська громада римської віри»⁹⁷. Відбувається поступова полонізація німецьких прізвищ через їх буквальний переклад, наприклад Mark Szarfenberg – Ostrogórski (помер 1617 р.), або Erasmus Dlugopolski – Langfeldt (помер 1603 р.)⁹⁸. Початок «польського Львова» Ю.Б.Зиморович визначає у своїй хроніці 1551-м роком. Справді, у часи автора міські акти велися латиною або польською мовами, проте вихід з ужитку німецької відбувся раніше. Корисно буде порівняти твір Ю.Б.Зиморовича з «Топографією міста Львова» («Topographia civitatis

⁹³ «Ipsos Germanos indigenas crediderim minimeque aliarum gentium adventibus et hospitibus mixtos» (Germania 22).

⁹⁴ Ось як Ст.Сарницький у своїх «Анналах» пояснював шахрайство та лицемірство мешканців Нижнього Подунав'я (степи Буджаку). У відповідності до уявлень свого часу, пояснення він знаходив в їхньому походженні. У творах античних авторів землі між нижньою течією Дунаю, Дністра та Чорним морем виступали під назвою Гетія. Ст.Сарницький уважав, що місцеві мешканці є потомками *ретів*, котрі змішалися з *мезами* – переселенцями з давньої Мезії (відповідала територіям сучасних Болгарії та Сербії). Назву *мези*, згідно з поширеною серед гуманістів псевдоетимологічною методою, Ст.Сарницький пов'язував із мішаним населенням цього краю: «Межами називаються, оскільки *мішанці мішані*, із різних народів» («Mysos vocatos, id est, mieszancy mieszani, ex diversis gentibus»; *Sarnicki St. Annales, sive de origine et rebus gestis Polonorum et Lituanorum, libri octo.* – Cracoviae, 1587. – P.65). Своєю чергою, згідно з уявленнями домодерного суспільства, мішане походження вказує на підлість породи, на відміну від шляхетноуроджених або знаті, знаних саме чистотою роду. Збірід із мішанини різних народів – сприятливе середовище для розквіту пороків. Отже, шахрайство та лицемірство мешканців Нижнього Подунав'я пояснюється їх мішаним/підлим походженням.

⁹⁵ Krebs C.B. A Most Dangerous Book... – P.129.

⁹⁶ Грамота Сигізмунда I від 28 червня 1521 р.: «[...] consules et cives ritus Catholici seu Romani [...]» / «[...] райці та міщани католицького або римського обряду[...]». Грамота Сигізмунда I від 17 лютого 1525 р.: «[...] consules et cives Leopolienses ritus Catholici [...]» / «[...] райці та міщани львівські католицького обряду [...]» (див.: Привілеї національних громад... – С.43–44).

⁹⁷ Грамота Сигізмунда II від 20 травня 1572 р.: «[...] a famatis proconsule et consulibus, advocato et scabinis totaque communitate Polonorum ecclesiae Romanae civitatis eiusdem Leopolienses [...]»; «[...] від славетних бурмистра, райців, вїйта і лавників та від усієї польської громади римської віри міста Львова [...]» (див.: Там само. – С.45, 49).

⁹⁸ Від нім. «scharf» – «гострий» та «Berg» – «гора», латинізована форма – Marcus Ostrogorscius; від нім. «lang» – «довгий» та «Feldt» – «поле» (див.: *Zimorowicz J.B. Viri illustres civitatis Leopoliensis.* – P.303–304).

Leopolitanae») Іоганна Алембека (Альнпека), створеною на півстоліття раніше (між 1603–1605 рр.)⁹⁹. І.Алембек, який теж тривалий час працював з актами міського архіву, зазначав:

«Близько 1450 р., коли німці у відповідності з обставинами, що змінилися, поступово перетворилися на поляків, почали вести міські акти вже не німецькою, як прийнято було раніше, а латиною, і з того часу вийшла з ужитку назва міста Lemberg, і почали називати його латиною – Leopolis».

Дійсно, міські акти велися німецькою до середини XV ст. Чому ж Ю.Б.Зиморович (котрий свій «Потрійний Львів» також створив на підставі численних виписок з матеріалів міського архіву) на ціле століття переніс колонізацію німців у Львові? Безумовно, відмінності між творами Алембека й Зиморовича пояснюються різною метою та обставинами їх створення. Останньому важливо було показати неперервний генеалогічний зв'язок «перших німців» – засновників Лембурга із сучасним йому польським патриціатом. 1450-й рік був надто далеко в минулому, тому він переніс дату ближче на ціле століття – на 1550 р. І.Алембек, розповівши про завоювання Львова Казимиром III, перелічує 14 німецьких родів, які нібито походили від німців-найманців:

«Побоюючись повстання русинів, Казимир спалив обидва львівські замки, а місто заселив німецькими найманцями, серед яких були найпершими: Штехери, Чедліці, Зоммерштайни, Голдберги, Айзенхютлі, Клоппери, Гуттлери, Чорнберги, Гебелі, Вассерброти, Шолери, Шмідфельди, Венднбрюки, Траутфрауліни»¹⁰⁰.

Справді, ці особи неодноразово фігурують у міських актах Львова 1380–1440-х рр. як учасники торгових та фінансових транзакцій. Проте навряд чи хтось із них мав відношення до реальних чи уявних найманців. Дослідження Ю.Скочека демонструє походження більшості тогочасних німецьких патриціїв Львова з Силезії, іноді з Кракова, або ж походження їх невідоме. Якуш Зоммерштайн, приймаючи міське громадянство Львова в 1407 р., продемонстрував рекомендаційні листи з молдавського міста Сирет (де він раніше мешкав)¹⁰¹. Отже, це були купці (а не найманці Казимира III), яких до Львова притягувала сприятлива комерційна кон'юнктура.

⁹⁹ Більше про цей твір І.Алембека див.: *Rachwał S. Jan Alnpek i jego «Opis miasta Lwowa» z początku XVII w.* – Lwów, 1930; *Осіпян О.Л.* «Topographia civitatis Leopolitanae» Іоганна Алембека початку XVII ст. як джерело з історії Львова: когнітивна рамка, нарративні стратегії. – С.192–222; *Осіпян А.Л.* Аллюзии к древнему Риму в описании Львова Иоанна Алембека («Topographia civitatis Leopolitanae». 1603–1605 гг.) // *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*. – 2010. – №7. – С.195–212; *Osipian A.* German Humanist Ioannes Alembek from Lemberg and his «Topographia civitatis Leopolitanae» (1603–1605) // *Berichte und Forschungen. Jahrbuch des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*. – 2009. – Bd.17. – S.39–59.

¹⁰⁰ *Alnpek I.* Topographia civitatis Leopolitanae // *Rachwał S. Jan Alnpek i jego «Opis miasta Lwowa» z początku XVII w.* – Lwów, 1930. – P.11.

¹⁰¹ *Skoczek J.* Studia nad patrycjatem lwowskim wieków średnich // *Pamiętnik Historyczno-Prawny*. – Lwów, 1929. – T.7. – Z.5. – S.21.

Ю.Б.Зиморович, на відміну від І.Алембека, не називає патриціанські роди кінця XIV–XV ст. Чому? Тому що ані у XVII, ані навіть у XVI ст. серед міських патриціїв Львова їх уже не було. Ці фамілії занепали наприкінці XV ст. На думку В.Лозинського, унаслідок турецьких завоювань 1470–1480-х рр. у Північному Причорномор'ї відбулися зміни в торгівлі регіону, в якій найактивнішу участь брала міська верхівка Львова. Основні торговельні порти перейшли до рук османів, полонені генуезькі купці були переселені до Стамбула, майно інших католицьких торговців було конфісковане й львівські патриції збанкрутували¹⁰². Саме тому Ю.Б.Зиморович і не згадує ці роди – надто вже очевидною була їх відсутність у XVI ст. і сконструювати генеалогічну тяглість було б неможливо. Отже, автор намагався приховати розрив, якій відбувся наприкінці XV – на початку XVI ст.

У другій половині XVI ст. формується новий католицький патриціат. Здебільшого це були абсолютно нові люди, які прибули до Львова з інших міст, або й з інших країн. Їх соціальне походження часто було або низьким, або невідомим. Тому-то Ю.Б.Зиморович своїм «Потрійним Львовом» і мав забезпечити новому патриціату давню та престижну *колективну* генеалогію (оскільки індивідуальною похвалитися вони не могли). Ось лише кілька прикладів. 15 серпня 1531 р. міське право Львова прийняли брати Ганс та Вольфганг Шульци/Шольци з Вроцлава¹⁰³. Прибульці посіли високе становище в місті. В.Шольц (помер 1591 р.) обійняв посаду райці. Згодом він настільки посилив свій вплив, що міщани у своїй скарзі до короля 1576 р. нарікали, мовляв, усі уряди в магістраті обсадив своїми родичами та свояками. 22 лютого 1567 р. до міського права був прийнятий Йоганн/Ганс Алембек із німецького Фрайбурга, зять В.Шольца¹⁰⁴. Син Ганса Алембека, також Йоганн Алембек/Альнпек (помер 1636 р.), спочатку боровся з узурпацією влади патриціатом, проте вже 1610 р. був лавником, а з 1618 р. – райцею, яким і залишався до смерті¹⁰⁵. Наскільки відомо, Д'єрдь (Георгій) Боїм (помер 1617 р.) походив з Угорщини («Паннонії»), і потрапив до Львова разом із королем Стефаном Баторієм, принаймні був королівським секретарем. Тут він одружився з Ядвігою Нижньовською, увійшов до кола міської верхівки і став райцею. Його син – Павел Єжи Боїм (1581–1641 рр.) 1600 р. навчався в Падуї, де здобув ступінь доктора філософії й медицини. Із 1620 р. та до смерті був райцею¹⁰⁶, а 1627 р. також обіймав уряд війта. Крім лікарської практики він також на широку ногу провадив вивіз поташу та збіжжя до Гданська.

Утім, найбільш промовистим прикладом можна вважати життя Павла Кампіана (помер 1600 р.). Він народився бл. 1527 р. на етнічних польських землях у містечку («*oppidum*») Новополе над Піліцею. Його батько – Миколай

¹⁰² *Łoziński W. Patrycjat i mieszczaństwo lwowskie w XVI–XVII w. – Lwów, 1892. – S.39–41.*

¹⁰³ «Wolfgangus Schulcz de Wratislawia ius civile suscepit literas a parentela porataturus. Hanus Schulc de Wratislawia [...]» (див.: *Album civium Leopoliensium: Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie / Wyd. A.Janeczek. – Poznań; Warszawa, 2005. – T.1. – S.81–82*).

¹⁰⁴ «Ioannes Allembec de Fraiborgk spectabilis domini Wolfgangi Scholcz gener ad commendationem eiusdem soceri et affinium suorum famatorumque d[omi]ni advocate et et scabinorum ius civitatis [...]» (див.: *Album civium Leopoliensium... – T.1. – S.148*).

¹⁰⁵ *Kapral M. Urzędnicy miasta Lwowa... – S.218.*

¹⁰⁶ *Ibid. – S.219.*

Вошчина (Woszczyna, Woszczynka) був підданим магнатів Конецьпольських¹⁰⁷. Проте його сини Войцех та Павло навчалися у Краківській академії. Від назви рідного села, перекладеної латиною, вони вигадали собі прізвище Новікампіанус, або Новус Кампіанус (Novicampianus, Novicampius, Novus Campianus), яке у випадку Павла зафіксувалося у скороченій формі – Кампіан. Войцех залишився професором риторики та теології у Кракові, а Павел, діставши 1552 р. ступінь магістра філософії, продовжив навчання в Болонському університеті, де 1556 р. став доктором медицини. У 1560 р. П.Кампіан прийняв міське право Львова та зайнявся медичною практикою. Завдяки шлюбу з Ганною Грінвальд (Grynwald, Grinvalt) увійшов до кола патриціату – з 1571 р. лавник, а 1584 р. став райцею¹⁰⁸. Придбав на передмісті вулицю Темричовську та позичав гроші місту під відсотки. Як заставу за позички 1594 р. отримав міські млини. Також, подібно до інших патриціїв, заклав на передмісті осаду Воля-Кампіановська.

Ще далі пішов його син Марцин Кампіан, що народився у Львові бл. 1574 р. Медичну освіту він здобув у Кракові та Вроцлаві. 1613 р. став лавником, а 1617 р. – райцею у Львові. Позичив місту 20 тис. злотих, чим поставив у залежність від себе. Контролював збір «горілчаного» податку, від якого мав 10%. 1623 р. за згодою короля і ради запровадив новий податок – «гайдучий», за рахунок якого місто утримувало хоругву гайдуків, що стали приватним військом М.Кампіана. Під час епідемії 1623 р. обіймав уряд бурми́стра й позичив місту 4800 злотих, за що міська рада віддала йому та його нащадкам у посесію міські млини, а також на рік – прибутки від підміського села Кульпарків. М.Кампіан дешево продавав місту цеглу з власної цегельні, оскільки для неї отримував безкоштовно деревину з міських лісів та безкоштовну працю передміщан. Це призвело до банкрутства двох інших цегелень. Удвічі дорожче продавав місту сіно. Йому належала кам'яниця на Ринку, на передмісті – вулиця Темричовська (51 дім), Воля-Кампіановська (53 дома), село Скнилів, фільварки Скнилувек та Біла Церква. За ініціативою М.Кампіана 1625 р. було розпочато будівництво нових міських укріплень. Це викликало протести міщан, які побоювалися, що місто потрапить у ще більшу боргову залежність від М.Кампіана, котрий остаточно прибере до рук міське господарство. Проте будівництво розпочалося й до 1628 р. було зведено мур проти Галицького передмістя. Щоб розплатитися з боргами місто віддало М.Кампіанові на 6 років прибутки від «штукового» податку. 1626 р. М.Кампіан був включений у число лікарів короля Сигізмунда III. Зловживання його міськими доходами зростали. Нарешті, бурми́стр Еразм Секст розпочав процес проти М.Кампіана за порушення ним привілеїв міста та правосуддя, зловживання коштами під час епідемії та будівництва міських мурів. М.Кампіан був виключений із ради і позбавлений міського громадянства. Він знайшов протекцію в особі короля, який доручив королівському намісникові, старості С.Б.Мнішеку, щоб той наказав раді Львова поновити М.Кампіана у всіх правах, вирішивши конфлікт у полюбовному суді. Проте міський суд виніс обвинувальний вирок і зобов'язав

¹⁰⁷ Łoziński W. Patrycjat i mieszczaństwo lwowskie w XVI-XVII w. – S.109.

¹⁰⁸ Kapral M. Urzędnicy miasta Lwowa... – S.214.

М.Кампіана відшкодувати місту збитки. 19 квітня 1629 р. він помер і покривали втрати вже його спадкоємці, з якими місто мало судовий процес. Саме в роки домінування М.Кампіана розпочинав свою кар'єру Ю.Б.Зиморович. Він же захищав інтереси того у суді. Показово, що Ю.Б.Зиморович нагороджує покійного М.Кампіана такими епітетами, як «перший у сенаті» («*princeps senatum*») та «опора міста» («*urbis columen*»)¹⁰⁹.

Можливо, що саме на підставі біографії Павла Кампіана (батька) Ю.Б.Зиморович змодельював схему трансформації «німецького» Львова на «польський», адже поляк Кампіан одружився з Ганною, чие прізвище – Грінвальд – указує на її німецьке походження, і ввійшов до кола міського патриціату. Від цього польсько-німецького шлюбу й народився М.Кампіан – утілення співпраці двох народів в управлінні містом. Ю.Б.Зиморович, котрий походив із передміщан і лише згодом досяг найвищих посад у місті, явно симпатизував П.Кампіанові – вихідцеві з селян, який теж високого становища досяг наполегливою працею. Більше того, автор «Потрійного Львова» приписав свої погляди Казимирові III, оголосивши його покровителем простонароддя – «королем селян та плебеїв». З іншого боку, новий патрицій Ю.Б.Зиморович зневажливо ставився до середнього (поспільство) та нижчих (плебейських) прошарків міського населення. Використання посад і міських прибутків для власного збагачення патриції вважали нормою. Тому час від часу це призводило до конфліктів міської верхівки з громадою. Ю.Б.Зиморович мав ушляхетнити соціальну групу, до якої і сам він тепер належав, винайшовши для неї престижних предків. Це було потрібно як усередині міста, щоб обґрунтувати домінацію патриціїв над міщанами-католиками і некаатолицькими «націями», так і назовні, аби в очах короля зробити патриціїв гідними нобілітації – граничної межі їхніх мрій. Зробити це було непросто.

Усередині міста вищості патриціату кидало виклик «поспільство» (купецтво та цехові ремісники). 1576 р. його представники подали новообраному королеві Стефанові Баторію скаргу на зловживання міської ради¹¹⁰. В описі цього сюжету, який Ю.Б.Зиморович помістив у «Потрійному Львові», очевидним є його зневажливе ставлення до поспільства:

«Декілька ремісників-кушнірів, які у своїх майстернях обробляли шкури, звернулися з позовами аж до Маріабурґа (Мальборґа) до королівського трибуналу, останніми силами та майном домагаючись у нього одного, щоб забрати насильно *фасції* й *сокири*¹¹¹ з рук найвищого стану, або принаймні послабити міць його авторитету, щоб народ, точніше – багатоголові страховиська, могли входити до сенату і сягнути до підніжжя *курульних крісел*¹¹². А найсправедливіший король, знаючи, що зухвалі вибрики натовпу для поширення підступів проти своїх володарів

¹⁰⁹ Занотувавши смерть М.Кампіана під 1629 р., Ю.Б.Зиморович присвятив йому розлогий некролог (див.: *Zimorowicz J.B. Leopoldis triplex*. – Р.200–202).

¹¹⁰ *Łoziński W. Patrycja i mieszczaństwo lwowskie w XVI–XVII w.* – S.61.

¹¹¹ Фасціями та сокирами були озброєні ліктори, які супроводжували найвищих римських магістратів. Кількість лікторів залежала від рангу магістрата.

¹¹² Курульні крісла – крісла, в яких сиділи вищі римські магістрати під час виконання посадових обов'язків.

є надзвичайно дієвими, прийнявши з увагою їхні скарги, залишив відзнаки магістратські непорушними в руках райців і поклав під точильний камінь, як притуплені стріли»¹¹³.

Застосовуючи давньоримську термінологію, Ю.Б.Зиморович свідомо прагнув викликати у читача алузії з відомими конфліктами римських патриціїв та плебеїв.

Стефан Баторій не наважився на радикальні зміни, проте, відповідно до його декрету від 1577 р., у місті було засновано «колегію сорока мужів»¹¹⁴, яка мала контролювати дії магістрату, особливо у сфері прибутків та видатків¹¹⁵. Патриціат намагався уникати контролю з боку «сорока мужів» і продовжував зловживання. 1602 р. представники поспільства, на чолі яких були Іоганн Алембек та Анджей Мондрович (помер 1614 р.), виклали свої скарги у творі під назвою «Настанова» («Directorium»). Зі скарги видно, що міщани-католики добре усвідомлювали як розрив, котрий відбувся у соціальній структурі міста в першій половині XVI ст., так і те, що сучасна їм міська рада складається з новоприбулих осіб, які раніше не були пов'язані зі Львовом. Незаконне запровадження в 1520-х рр. пожиттєвого консулату (тобто перебування на урядах райців – консулів), підтверджене королівським декретом від 1541 р., призвело до занепаду старого міського ладу, сприяло «нашествю іноземних зайд, осіб ученого та шляхетного станів» («intrusio alienigenarum, scholarium et nobilis conditionis hominum»)¹¹⁶. Отже, влада над містом узурпована сторонніми особами. Якщо Ю.Б.Зиморович усіляко підкреслює вченість патриціїв – у складених ним списках «Знаменитих мужів міста Львова» він указує їхні ступені доктора чи магістра, то у скарзі поспільства ці ступені мають негативну оцінку. Якщо патриціат свідомо намагався відокремити себе від поспільства шляхетним способом життя¹¹⁷, а в перспективі прагнув до нобілітації, то в очах бюргерства це також мало негативну оцінку. Ю.Б.Зиморович волів не помічати соціальних конфліктів та зловживань ради, яка, в описі міського самоврядування на початку польського періоду, зображена ним у центрі ідеального міського устрою: «Із зали засідань, добре обладнаної, як із чистого джерела, струмки доброго порядку розливалися на ціле місто»¹¹⁸.

За межами міста прагнення патриціату до нобілітації також наштовхувалося на перешкоди. На думку Ф.Броделя, період між 1470 та 1580 рр. був часом прискореної соціальної мобільності у цілій Європі, коли буржуазія, зробивши статки на торгівлі, успішно намагалася зайняти більш високі позиції у становому суспільстві¹¹⁹. Подібним прикладом на матеріалах Львова може слугувати біографія грецького купця Константина Корнякта (бл. 1520–1603 рр.). Уродженець Криту, він спочатку мешкав у Константинополі й

¹¹³ *Zimorowicz J.B. Leopoldis triplex.* – P.137.

¹¹⁴ «Колегія сорока мужів» («quadragesimaviratus») складалася з 20 представників від купецтва, обраних цеховими ремісниками, та 20 представників від цехів, обраних купецтвом.

¹¹⁵ *Łoziński W. Patrycjat i mieszczaństwo lwowskie w XVI–XVII w.* – S.65.

¹¹⁶ *Ibid.* – S.126.

¹¹⁷ Більше про шляхетний спосіб життя міської верхівки XVI–XVII ст. див.: *Braudel F. The Wheels of Commerce / Transl. by Siân Reynolds.* – London, 2002. – P.483–484.

¹¹⁸ *Zimorowicz J.B. Leopoldis triplex.* – P.127.

¹¹⁹ *Braudel F. The Wheels of Commerce.* – P.478.

постачав грецькі вина до Львова, де оселився його брат Михайло. Також торгував бавовною, молдавським медом, воловими шкурами, хутром, сукном європейського виробництва. Згодом перебрався до Молдавії і тут виконував функції керівника князівського скарбу за часів правління господаря Александра Лапушняну (1552–1561, 1564–1568 рр.). К.Корнякт позичав молдавським князям і купцям великі суми. Від 1560 р. він дедалі частіше бував у Львові, де, після смерті брата Михайла (1563 р.) успадкував його маєток. Тут він позичав гроші під проценти місцевій шляхті. За допомогою агентів К.Корнякт провадив торгівлю в німецьких землях та османських володіннях. Також він надавав позики польським королям, за що в державу отримав збір мит у Руському воеводстві (1571–1583 рр.). К.Корнякта прийняли до міського права. Нарешті 12 лютого 1571 р. він був nobilitований королем Сигізмундом II Августом. У 1575 р. одружився з русинкою Ганною Дідушицькою (померла 1616 р.). Із дозволу міської ради К.Корнякт збудував розкішну кам'яницю на площі Ринок (де мав право мешкати тільки католицький патриціат), яка займала ділянку під чотири звичайних будинки й мала всередині дворик із галереєю (т.зв. «італійський»). Він також був власником майже 40 сіл і містечок. 1590 р. К.Корнякт записався до Успенського православного братства. Його коштом було зведено дзвіницю («вежа Корнякта») Успенської церкви та каплицю Трьох святих. Корняктові сини й дочки прийняли католицизм і через шлюби увійшли до кола польської магнатерії (зокрема Оссолінські, Тарновські, Гербурти, Ходкевичі). Величезне багатство, nobilitація та масштабне будівництво «схизматика» К.Корнякта драгували як сучасний йому католицький патриціат, так і наступні його покоління. Зокрема Ю.Б.Зиморович, який не міг оминати у своїй хроніці зведення найвищої на той час споруди в місті (під 1578 р.), не приховує свого роздратування:

«Зведено Руську вежу. Константин Корнякт довів до дзвіниці руську вежу, подібну до піраміди, в іонічному стилі, немалим коштом, адже під час будівництва завалилася; покрив сріблястим свинцем, крім того, величезним мідним дзвоном, на зразок кафедрального; зробив голосною, проте неприємною для вух тих, чия думка є найвищою. Позаяк чути, як реве хрипко, щоб не сказати, зовсім грубо»¹²⁰.

Проте з кінця XVI ст. внаслідок економічної депресії між великими циклами розвитку соціальна мобільність уповільнюється й верхи суспільства намагаються створити перешкоди на шляху тих, хто хотів би піднятися вище¹²¹. Подібні процеси мали місце й у Короні Польській – шляхта прагнула закрити доступ до nobilitації вихідцям з інших станів, відповідно міський патриціат, зіткнувшись із труднощами в nobilitації, створював перешкоди на шляху міщан, які воліли долучитися до міської верхівки.

¹²⁰ *Zimorowicz J.B.* Leopoldis triplex. – P.139.

¹²¹ *Braudel F.* The Wheels of Commerce. – P.478.

Представлення соціального як етнічного

Негативне ставлення шляхти щодо міщанства невпинно зростало. Якщо себе шляхтичі вважали захисниками Вітчизни, то міщан – безчесними шахраями, готовими на все заради прибутку. Це давало підстави шляхті не тільки не допускати міщан до рівних політичних прав (на відміну, скажімо, від Англії, де міста також мали своїх представників у парламенті), але обмежувати їх економічні права. Шляхтичі звільнили себе від багатьох податків та мит, хоча й провадили торгівлю сільськогосподарською продукцією, нібито виробленою винятково у «власному господарстві». Отже, міські купці були поставлені в нерівні конкурентні умови зі шляхтою та її комерційними агентами (переважно євреями). З іншого боку, знать намагалася підкреслити соціальну межу між собою й міщанами, поділяючи заняття на шляхетні та нешляхетні. Декрет 1565 р. заборонив шляхті займатися торгівлею й ремеслами. Сеймова конституція 1633 р. закріпив практику, коли шляхтич втрачав шляхетство в разі, якщо займався «нешляхетними заняттями» – торгівлею або ремеслом¹²². Із 1578 р. нобілітація, здійснена королем, набувала чинності тільки якщо була підтверджена ухвалою сейму. Після 1578 р. кількість нобілітацій міщан різко скоротилася. Протягом XVII–XVIII ст. королі видали лише близько 1100 нових нобілітаційних дипломів¹²³. Нарешті, із 1673 р. сейм обмежив нобілітацію тільки особами католицького віросповідання. Своєрідним проявом соціального контролю над нижчими станами можна вважати трактат шляхтича Валеріана Неканда Трепки «Книга плебеїв» («*Liber chamorum*»). Автор провів розслідування та виявив у Польщі XVII ст. близько 2500 фальшивих шляхтичів, половину з яких становили «міщанські сини»¹²⁴. Отже, шляхта перетворювалася на закритий стан, належність до котрого обумовлювалася шляхетним народженням. Предками шляхтичів могли бути тільки вояки, які служили королеві (або великому князеві) й за це отримували шляхетство.

Новий соціальний ландшафт легітимізувала ідеологія сарматизму. Польсько-литовську державу було оголошено «Європейською Сарматією», а шляхта вважалася спадкоємицею войовничих кочівників минулого. Відповідно, представники нижчих станів – є нащадками підкорених сарматами в давні часи¹²⁵. Отже, вони – природжені піддані шляхти («*gens Sarmatica*»), котра успадкувала від предків кращі риси й таким чином зарезервувала для себе політичну та військову сфери діяльності. У часи правління Сигізмунда III Вази (1587–1632 рр.), якого шляхта звинувачувала у прагненні встановити абсолютну монархію, сарматизм набув республіканських та ксенофобських рис¹²⁶. Загалом

¹²² *Bogucka M.* Miejsce mieszczaństwa w społeczeństwie szlacheckim: Atrakcyjność wzorców życia szlacheckiego w Polsce XVII wieku // *Spółczeństwo staropolskie* / Red. A. Wyczański. – Warszawa, 1976. – S. 186–187.

¹²³ *Ibid.* – S. 191.

¹²⁴ *Ibid.* – S. 192.

¹²⁵ Подібну модель було розроблено й у ренесансній Угорщині, де дворяни оголошувалися нащадками гунів, котрі завоювали Панонію у V ст. н.е., перетворивши підкорених тубільців на своїх кріпаків.

¹²⁶ *Cynarski S.* The Shape of Sarmatian Ideology in Poland // *Acta Poloniae Historica*. – 1968. – Vol. 19. – S. 9–11.

у подібній конструкції немає нічого унікального, адже середньовічні та ренесансні автори залюбки виводили походження правлячих династій, знаті, міст або й цілих народів від легендарних предків, що переселилися з далеких країв. У ролі престижних прабатьків, як правило, виступали троянці, греки та римляни¹²⁷. Отже, різні пращури у знаті та простонароддя мали легітимізувати соціальну стратифікацію тогочасного суспільства. У творі Ю.Б.Зиморовича також є ознаки використання цієї моделі, коли соціальні відмінності пояснюються через відмінності етнічні. Тут він застосовує як сарматську – прибульці-завойовники (німці) й підкорені тубільці (русини), так і давньоримську модель – протиставлення патриціїв (батьки міста) та плебеїв (безрідні приходні). Цікаво порівняти те, якими шляхами у творі Ю.Б.Зиморовича потрапляють до Львова німці та поляки. Якщо перші (вояки) засновують, облаштовують місто, отримавши санкцію від короля, то другі тікають у Львів від голоду (цю модель автор застосовує тричі – під 1348¹²⁸, 1362¹²⁹ та 1551 рр.¹³⁰). Отже, патриції є нащадками «перших німців», а простонароддя – поляків. Тому цілком логічна фраза Ю.Б.Зиморовича про німецький період історії міста: «У ті часи німці посідали у Львові чільне місце, розподіляючи всі міські уряди лише між своїми родичами, виключивши з ради поляків»¹³¹. Патриції та плебеї не можуть разом бути в міському сенаті.

За словами Б.Шнайdmюллера, «міський хроніст більше не був зацікавлений у своєму місті як контратипі до феодального світу. Скоріше, він розглядав місто як середовище, в якому міська еліта засвоювала та розвивала рицарські звичаї. Економічне та політичне піднесення міст [...] корелювало з їх акультурацією зі світом феодалів»¹³². Міська верхівка прагнула нобілітації й тому

¹²⁷ Більше на цю тему див.: *Hoppenbrouwers P.* Such Stuff as Peoples are Made on: Ethnogenesis and the Construction of Nationhood in Medieval Europe // *The Medieval History Journal*. – 2006. – Vol.9. – №2. – P.195–242; *Huppert G.* The Trojan Franks and their Critics // *Studies in the Renaissance*. – 1965. – Vol.12. – P.227–241; *Ingledeu F.* The Book of Troy and the Genealogical Construction of History: The Case of Geoffrey of Monmouth's *Historia regum Britanniae* // *Speculum*. – 1994. – Vol.69. – №3. – P.665–704; *Kulicka E.* Legenda o rzymskim pochodzeniu Litwinów i jej stosunek do mitu sarmackiego // *Przegląd Historyczny*. – 1980. – T.71. – Z.1. – S.1–21; *Parsons A.E.* The Trojan Legend in England: Some Instances of Its Application to the Politics of the Times // *Modern Language Review*. – 1929. – Vol.24. – №3. – P.253–264; №4 – P.394–408; *Tilmans K.* Aeneas, Bato and Civilis, the Forefathers of the Dutch: The Origin of the Batavian Tradition in Dutch Humanistic Historiography // *Renaissance Culture in Context: Theory and Practice* / Eds. J.R.Brink, W.F.Gentrop. – Aldershot and Brookfield, 1993. – P.121–135; *Мильников А.С.* Картина славянского мира: взгляд из Восточной Европы: Этногенетические легенды, догадки, протогипотезы XVI – начала XVIII вв. – Санкт-Петербург, 2000.

¹²⁸ «1348-й рік серед тих років голодом і мором пам'ятний багатьом людям у Польщі. Казимир, відкривши шпихліри на Русі, привабив до Львова та впровадив їх у місті» (див.: *Zimorowicz J.B.* Leopoldis triplex. – P.66).

¹²⁹ «1362. Голод і пошесть. У ці роки сестри-фурії, голод і пошесть, незмірно згубні для смертних, усіма силами винищували Польщу. Люди, виснажені цими муками, рятуючись від голоду, принесли за собою на Русь мор. Наступної зими, коли отрута повітря зменшилася, приваблені (обіцяною) роздачі хліба, учинили вони перехід до Високого Замку, де, без сумніву, були запаси збіжжя, причому червою керувало будівництвом і давало сили, для виконання обов'язків, а Казимир через своїх довірених розподіляв провіант» (див.: *Ibid.* – P.69).

¹³⁰ «1551. Цього літа бідний урожай у Польщі позбавив річної надії; звідси численні прибульці, які, даремно клацаючи зубами по кам'янистих полях Мазовії, на Русь, батьківщину плодів, перенесли *ларів*, а деякі, особливо мешканці міст, осіли у Львові» (див.: *Ibid.* – P.127).

¹³¹ *Ibid.* – P.126.

¹³² *Schneidmüller B.* Constructing the Past by Means of the Present... – P.190.

наслідувала виразні риси шляхетського способу життя – заводила фільварки, вигадувала герби, носила кунтуш та шаблю¹³³. Міський патриціат потребував і престижних предків, адже, за уявленнями того часу, і соціальний статус, і чесноти є спадковими. Відтак Ю.Б.Зиморович розвиває концепцію походження патриціату від «перших німців» – вояків на службі Казимира III, який оселив їх у щойно завойованому Львові. Це наближало патриціат до шляхтичів – нащадків завойовників-сарматів. Насправді ж німецька громада сформувалась у Львові ще у часи Галицько-Волинського князівства, із купців та ремісників, котрі на запрошення князів переселялися до нових і відновлених після монгольського нападу міст¹³⁴. Упродовж XVI–XVII ст. німецькі вояки-найманти були звичним явищем у Польщі. Більше того, навіть такий завзятий ксенофоб, як медик і філософ Себастьян Петрицій схвалював практику найму до війська іноземців («Отже й зараз чужої нації люди скоріше, ніж місцеві, мають бути жовнірами»), посилаючись на прецеденти з минулого та приклад Львова (в якому він сам мешкав у 1591–1601 рр.): «Давні поляки чужої нації жовнірами, такими, як німці, воювали проти своїх неприяте́лів, і королівство розмножили: це знати звідти, що порожні місця ними обсаджували [...]. Також Львів обсаджено німцями»¹³⁵.

Отже, Ю.Б.Зиморович застосовує шляхетську модель минулого. Він вибудовує генеалогічний ланцюжок – ідеальний правитель Казимир Великий санкціонує панівне становище німців у щойно заснованому Лембургу, обдаровує їх правами та землями. Німці-вояки, наділені високими чеснотами, створюють справжнє місто (як військовий табір) у підкореному варварському краї. Через шлюбні зв'язки з ними поляки також отримують доступ до влади в місті, а німці колонізуються – так утворюється сучасний патриціат. Важливо, що у цій груповій генеалогії предками патриціїв також є воїни-завойовники на службі в монарха. Патриції успадкували від предків їхні чесноти – *вірність* і *войовничість* – відтак можуть претендувати на нобілітацію. Облоги міста козацько-татарським військом 1648 та козацько-московським військом 1655 рр. зміцнювали цей конструкт, адже львів'яни мужньо витримали напади ворогів і довели свою *вірність* і *войовничість*. Більше того, коли під час «Потопу» 1655–1657 рр. більша частина держави була зайнята ворожими військами, король залишив країну, а більшість міст, зокрема столичні Варшава, Краків та Вільно, відкрили брами перед ворогом, Львів був серед небагатьох, які до кінця зберігали *вірність* Янові Казимирові. Після «Потопу», коли війська «еретиків та схизматиків» (шведів, трансильванців, пруссаків, московитів і козаків) було витіснено за межі держави, Львів 1658 р. отримав від папи Александра VII гасло на герб – «Завжди вірний Львів» («*Leopolis semper fidelis*»)¹³⁶. Саме після

¹³³ Bogucka M. Miejsce mieszczanina... – S.196–198.

¹³⁴ Напр., літописне оповідання про заселення міста Холм (див.: Галицько-Волинская летопись // Памятники литературы Древней Руси: XIII век. – Москва, 1981. – С.344).

¹³⁵ Petrici S. Polityki Aristotelesowej, to iest rządu Rzeczypospolitey z dokładem ksiąg osmiorgo. – S.187. Також див.: Гініч В.В. Концепція війни у творах Себастьяна Петриція з Пілзні // Історичні і політологічні дослідження. – 2010. – №3/4 (45/46). – С.23–28.

¹³⁶ Герб місто отримало 1526 р. від короля Сигізмунда I. Папа Римський Сікст V своїм дипломом від 15 вересня 1586 р. додав до нього три пагорби та зірку зі свого герба (див.: Alnpekius I. Topographia civitatis Leopolitanae. – P.23–24).

цього Ю.Б.Зиморович працював над працею про «знаменитих мужів міста Львова» в 1658–1660 рр. Перелік патрициїв попередніх поколінь мав слугувати символічним капіталом для обґрунтування нобілітації сучасного авторові покоління. У 1661 р. король Ян Казимир нобілізував Львів, відзначивши в такий спосіб його вірність у часи недавніх потрясінь. Над своїм «Потрійним Львовом» Ю.Б.Зиморович працював між 1665 і 1667 рр. Він постійно підкреслював роль Казимира Великого у заснуванні Львова та сприянні розвитку міста. Іншим короліам автор присвятив набагато менше уваги. Можна зробити припущення, що цей твір Ю.Б.Зиморович хотів присвятити Янові Казимиру – тезці великого попередника, на знак вдячності міста за нобілітацію. Проте 1668 р. Ян Казимир позбувся корони. Імовірно саме після цього автор вирішив присвятити свою працю сенатові Львова. Він зробив додатки на початку (період до власне історії міста) і в кінці – продовживши опис подій після 1597 р. Праця втратила актуальність, так і не була надрукована.

Як і більшість міщан, Ю.Б.Зиморович був роялістом, який сподівався на допомогу королівської влади в обмеженні всевладдя магнатів і шляхти. За його життя магнати засновували у своїх володіннях численні містечка, котрі завдяки протекції владоможних власників дедалі більшою мірою становили конкуренцію королівським містам. Хоча Ю.Б.Зиморович використовував шляхетську модель конструювання минулого, він час від часу дозволяв собі критику сучасної йому шляхти. Робив це у прихований спосіб, пишучи, що Казимир Великий, надаючи Львову маґдебурзьке право, прагнув зміцнити його «проти утисків можновладців» («contra iniurios potentiorum») ¹³⁷. Удавався до натяків, коли протиставляв шляхту «старих добрих часів» – сучасній. Так, наприклад, описуючи конфлікт зі всевладним львівським старостою П.Одровонжем 1464 р., Ю.Б.Зиморович підкреслював, що місцева шляхта не вагалась укласти з містом союз про взаємодопомогу ¹³⁸, на відміну від сучасної шляхти, політика котрої призвела до занепаду міст (колись заснованих німцями) ¹³⁹. Він навіть відкрито звинувачував сучасну шляхту, що вона замість того, аби захищати Вітчизну від татарських набігів (чим так хизувалися шляхтичі, аргументуючи свій привілейований стан у суспільстві), бунтує проти власних королів, підозрюючи їх у вигаданих спробах встановлення абсолютизму ¹⁴⁰. Отже, шляхта втратила і *воїнницькість*, і *вірність* короліам. Події 1648–1660 рр., коли шляхетське військо зазнавало поразки за поразкою (особливо під Пилявцями 1648 р.), а значна частина шляхти у 1654–1657 рр. перейшла на бік шведського короля, трансільванського князя та московського царя, лише підсилювали це відчуття.

Слід зазначити, що прагнення нобілітації й копіювання деяких ознак шляхетського життя не вело автоматично до самоототожнення міського патриціату зі шляхтою. Свій спосіб життя патриціат уважав більш шляхетним, аніж життя родової шляхти («noblesse d'épée») – цих «маленьких меченосців», як написав один багатий французький купець 1650 р. ¹⁴¹ Більше того, освіченість,

¹³⁷ *Zimorowicz J.B.* Leopoldis triplex. – P.64.

¹³⁸ *Ibid.* – P.92.

¹³⁹ *Ibid.* – P.62–63.

¹⁴⁰ *Ibid.* – P.120, 150.

¹⁴¹ *Braudel F.* The Wheels of Commerce. – P.484–485.

моральність, авторитет серед співгромадян, поступове просування сходами міського магістрату до найвищих щаблів, добродійність на користь рідного міста тощо були більш важливими підставами для нобілітації, ніж одна лише військова звитяга. Ці погляди патриціату можна легко прочитати у сюжеті про нобілітацію львівського котляра Валентина Вонсика, який Ю.Б.Зиморович помістив під знаковим 1578 р.:

«Того ж року Валентин Вонсик, львівський котляр, за спалення Полоцького замку обдарований рицарським гербом, тобто рукою, яка тримає смолоскип, пробитий стрілою, і поименований Полотинським, через пияцтво наробив у Львові багато помилок. Магістрат відпустив його, покаравши тільки словами, знаючи, що так трапляється в нових рицарів. Але той, прийнявши попередження за несправедливість, погрожуючи, подався до Варшави й там, охоплений тією самою облудною думкою, ніби збираючись одружитися з Вандою¹⁴², стрімголов кинувся у Віслу, утопивши разом із собою і шляхетство»¹⁴³.

Ідея цього пасажу зрозуміла – не можна нобілізувати плебея, навіть за героїзм на війні. Плебей не знає, як має поводитися шляхетна людина. Шляхетство плебееві ні до чого. Відтак котляр не зміг скористатися милістю короля й утопив шляхетство разом із собою.

Таким чином, період «Потопу» взагалі та облоги Львова зокрема надзвичайно актуалізували поняття «вірності/постійності», тоді як прагнення патриціату до нобілітації актуалізувало поняття «войовничості». Обидві риси мали бути успадковані від пращурів. Тому Ю.Б.Зиморович так наполегливо підкреслював *войовничість* і *вірність* «наших предків» – «перших німців», разом з іншими їхніми чеснотами (часто відсутніми у старій шляхті).

Вірність/постійність одних можна ще більш виразно підкреслити на тлі *двозначності/ненадійності* інших. Цю роль у творі Ю.Б.Зиморовича відведено русинам та вірменам. Утім, оскільки Тацит не писав про русинів, ми зосередимося на вірменах.

«Двозначні вірмени» як конкуренти католицького патриціату

Ю.Б.Зиморович навмисно затушовує соціальні незгоди всередині міщанської (католицької) громади, натомість підкреслює її конфлікти з некатолицькими «націями» в місті. Ба більше, соціальні суперечності він перетворює на

¹⁴² Тут Ю.Б.Зиморович звертається до добре знаної тоді легенди про княгиню Ванду, дочку Крака, що князувала у Кракові в давні часи. Ванді вдалося відбити напад німців. Тоді німецький вождь Ритигер вирішив заволодіти Польщею, запропонувавши Ванді вийти за нього заміж і цим припинити війну. Не бажаючи одружуватися з ворогом, але прагнучи врятувати співвітчизників від продовження війни, Ванда втопилася у Віслі. Ю.Б.Зиморович натякає, що котляр склав компанію Ванді, ніби хотів із нею одружитися, що знов підкреслює очевидну неадекватність його вчинків, адже він за походженням абсолютно не був рівним Ванді.

¹⁴³ *Zimorowicz J.B. Leopoldis triplex.* – P.139.

етнічні, зокрема конфлікт між багатим вірменським купецтвом («буржуазія комерції») та католицьким патриціатом («буржуазія офісу/таланту») ¹⁴⁴. Нарешті всі «міські нації» автор «Потрійного Львова» наділяє яскравими вродженими рисами, що робить їх виразно відмінними одна від одної. Ю.Б.Зиморович детермінує конфлікти, виводячи їх причини ще у часи заснування міста й обставини поселення тут різних етноконфесійних груп ¹⁴⁵.

Вірмени оселилися у Львові ще за князя Данила. Казимир III, даруючи маґдебурзьке право 1356 р., серед інших «націй» згадає й вірменів ¹⁴⁶. Цим привілеєм було закріплено домінування німців. Лише католики вважалися справжніми християнами, решта – невірними еретиками та схизматиками («schismatici»). Невірні не приймалися до міської громади. Вони не вважалися громадянами («cives») Львова. Усі члени міського маґистрату були католиками. У центральній частині міста, під захистом мурів, було виокремлено спеціальні ділянки для вірменів, русинів та євреїв (відповідно Вірменська, Руська, Єврейська вулиці). Невірні не могли купувати нерухомість на вулицях, заселених католиками. Економічні права еретиків та юдеїв суттєво обмежувалися. Їх не приймали до ремісничих цехів. В інтересах купців-католиків вірменам, русинам та євреям було заборонено торгувати певними товарами ¹⁴⁷. Отже, не-католики жили в місті, захищали його від ворогів, сплачували податки, але не були повноправними членами міської громади.

Проте вірменська спільнота, що складалася з багатих купців, які вели східну торгівлю, та заможних ремісників (котрі переважно спеціалізувалися на виготовленні ювелірних виробів та обробці шкур), чинила серйозний опір і найдовше зберігала повну юридичну автономію. Вірменські купці не тільки постачали східні товари, але також виконували дипломатичні доручення короля ¹⁴⁸, позичали йому гроші. Проте 1469 р. маґистрат домігся остаточного скасування посади вірменського вїйта, який очолював засідання вірменського суду ¹⁴⁹. У другій половині XVI ст. протистояння між католицьким патриціатом Львова та місцевою вірменською «нацією» невпинно зростало й 1563 р. вилилось у судовий процес. Цю суперечку особисто розглядав король Сигізмунд II Август (1548–1572 рр.). У виданому ним декреті зазначалося, що вірмени скаржилися на порушення міським маґистратом прав своєї громади та постійне втручання в її юрисдикцію ¹⁵⁰.

¹⁴⁴ Визначення, сформульовані французьким істориком Р.Шарт'є (див.: *Chartier R. The Cultural Uses of Print in Early Modern France.* – Princeton, 1987. – P.196).

¹⁴⁵ Цей сюжет заслуговує на окреме дослідження.

¹⁴⁶ Привілеї міста Львова XIV–XVIII ст./ Упор. М.Капраль. – Л., 1998. – С.28.

¹⁴⁷ *Charewiczowa E. Ograniczenia gospodarcze nacyj schyzmatyckich i żydów we Lwowie XV–XVI w.* – Lwów, 1925.

¹⁴⁸ *Baranowski B. Ormianie w służbie dyplomatycznej Rzeczypospolitej // Myśl karaimska: Rocznik naukowo-społeczny: Seria nowa.* – T.I (1945–1946). – Rok XXIII. – Wrocław, 1946. – S.119–137; *Dyplomaci w dawnych czasach: Relacje staropolskie z XVI–XVIII st. / Oprac. A.Przyboś, R.Żelewski.* – Kraków, 1959. – S.179–183; *Wróbel-Lipowa K. Działalność dyplomatyczna Ormian polskich w XVI–XVII w. // Studia z dziejów kontaktów polsko-ormiańskich / Pod red. M.Zakrzewskiej-Dubasowej.* – Lublin, 1983. – S.107–117.

¹⁴⁹ *Balzer O. Sądownictwo ormiańskie w średniowiecznym Lwowie // Studya nad historią prawa polskiego.* – Lwów, 1909. – T.4. – Z.1. – S.132–133.

¹⁵⁰ Привілеї національних громад... – С.285–288.

Стефан Баторій, перебуваючи у Львові у травні – вересні 1578 р., особисто розглянув скаргу вірменської громади, в якій йшлося про те, що її членам забороняють вольності, котрими здавна користувалися ще їхні предки¹⁵¹. Своєю чергою, представники магістрату заперечували належність вірменів до міської громади (магдебурзького права), аргументуючи це тим, що вони «з огляду на різницю в мові та релігії не є їм рівними»¹⁵². Отже, міщани-католики апелювали до етноконфесійних критеріїв визначення належності до міської спільноти, яким, на їх думку, відповідала саме католицька громада. Відтак вірмени для них були зайшлими чужинцями, а не співгромадянами. У декреті від 21 липня 1578 р. король постановив, «що ті вірмени мають тішитися тими самими міськими правами, прерогативами та вигодами, як й інші міщани»¹⁵³.

Королівський декрет не зняв напруги в економічній конкуренції католиків та вірменів, оскільки останні продовжували посилювати свою роль в економіці міста¹⁵⁴. За позовом магістрату Львова король Сигізмунд III декретом від 17 квітня 1600 р. фактично звів нанівець усі досягнення вірменської громади 1578 р.¹⁵⁵ Придбання вірменами-купцями будинків на площі Ринок сприймалося патриціатом як зазіхання на його домінуюче становище в місті – нібито вони «витісняють» католиків¹⁵⁶. Львівський католицький архієпископ Ян Димітр Соліковський (1583–1603 рр.) відверто підтримував економічні обмеження, накладені на вірменів, та звинувачував Стефана Баторія в потуранні їм:

«Попередні королі вчинили так мудро й обережно тому, що вірмени, які потопають у розкоші, і з огляду на спільність мови щільно та часто спілкуються з турками, могли б невдовзі заволодіти всім містом, яке при зрівнянні прав могло б перетворитися з католицького на схизматичське, на велику небезпеку для країни»¹⁵⁷.

Розкіш одягу та жител вірменських купців дратувала католицький патриціат, оскільки сприймалась як претензія на «шляхетний спосіб життя», отже як бажання багатих купців зрівнятися з патриціатом. Із погляду патрициїв, вірмени мали займати відведене їм у соціальній ієрархії місце за домінування католиків. У документі 1622 р. згадується порядок, в якому засідали та виступали на зібранні «всіх станів міста» представники органів влади всіх християнських спільнот. Після райців ішли лавники, за ними – старші вірменської

¹⁵¹ «quibus ab antiquis temporibus antecessors Armenorum utebantur» (див.: Там само. – С.298).

¹⁵² «Armenos propter disparitatem linguae et religionis pares ipsis non esse» (див.: Там само. – С.299).

¹⁵³ Там само.

¹⁵⁴ Так, 1589 р. з 38 «багатих крамниць» (які торгували дорогими товарами), вірмени володіли 22, русини – 6, а католики 8, і ще за 2 судилися з вірменами. Із 24 «бідних крамниць» вірменам належали 19 (див.: *Срібний Ф.* Студії над організацією львівської Ставропігії від кінця XVI до половини XVII ст.: Матеріальні відносини братчиків // *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. – Л., 1912. – Т.111. – С.9).

¹⁵⁵ Привілеї національних громад... – С.304–305.

¹⁵⁶ Усупереч забороні володіти нерухомістю у середмісті тільки на Вірменській вулиці, вірмени поступово придбавали кам'яниці й на інших вулицях. У 1538–1544 рр. вони володіли 42 кам'яницями (16% від загальної кількості), у 1578–1583 рр. – 56 (19%), у 1600 – 70–73 (24%) (див.: *Срібний Ф.* Студії над організацією львівської Ставропігії... – С.9).

¹⁵⁷ *Solicovius I.D.* Commentarius brevis rerum Polonicarum a morte Sigismundi Augusti. – Dantisci, 1647. – Р.108.

громади, представники купецтва, ремісничих цехів, нарешті – старші русинів¹⁵⁸. Місце в ієрархії відповідало соціальному престижу громад у місті.

Католицький патриціат із підозрою ставився до вірменів, як і до інших не-католиків. Як писав сучасник – Веспасіан Коховський, під час облоги Львова 1648 р., коли міщани займали позиції на міських мурах, «щоб запобігти зраді вірменів та русинів їх перемішали з католиками і послали шляхтичів до кожного вартового загону»¹⁵⁹. Утім, ніяких проявів зради з боку не-католиків не було. Ян Казимир під час перебування у Львові 1654 р. видав декрет, котрим у багатьох відношеннях зрівняв вірменів із міщанами-католиками¹⁶⁰, а протягом п'яти наступних років нобілізував принаймні чотирьох представників вірменської громади¹⁶¹. Католицький патриціат сприймав це як загрозу порушення існуючої в місті соціальної стратифікації. Відтак Ю.Б.Зиморович всіляко підкреслює «двозначність/невизначеність» («ambiguitas») львівських вірменів, узявши за основу одне речення з чи не найвідомішої праці Тацита.

«Аннали» Тацита присвячено історії Риму від смерті Октавіана Августа (14 р. н.е.) й до загибелі Нерона (68 р. н.е.). Чималу увагу римський історик присвятив непростим відносинам двох могутніх держав – Риму та Парфії («Мідії»), між якими розташовувалося Вірменське царство. Кожна з наддержав намагалася поставити Вірменію у залежність від себе. Натомість вірменські правителі прагнули маневрувати між могутніми сусідами. Розповідаючи про візит Германіка, одного з родичів Августа, до Східного Середземномор'я, Тацит так характеризував вірменів:

«Цей народ споконвіку був *ненадійним* і внаслідок свого душевного складу, і з огляду на його розташування, оскільки землі його, межуючи на великій протяжності з нашими провінціями, глибоко вклинилися у володіння мідян; перебуваючи між наймогутнішими державами, вірмени з цієї причини часто вступають із ними у чвари, ненавидячи римлян і заздрячи парфянам»¹⁶².

Отже, у римлян вже за часів Тацита сформувався *соціальний стереотип* стосовно вірменів, які вважалися «споконвіку ненадійним народом» («Ambigua gens ea antiquitus»). Під *ненадійністю* римський історик розумів *невизначеність* вірменів. Вони нібито не можуть визначитися, із ким їм бути – з Римом чи Парфією. Утім, це погляд з імперського центру. Насправді ж, на думку самих вірменів, їхня позиція була абсолютно зрозумілою – зберегти якомога більше незалежності, балансуючи між двома наддержавами. Термін «ambiguitas» Тацит

¹⁵⁸ Łoziński W. Op. cit Patrycjat i mieszczaństwo lwowskie w XVI–XVII w. – S.265.

¹⁵⁹ Kochowski W. Historia panowania Jana Kazimierza z Klimakterów... – Poznań, 1859. – Т.1. – S.24.

¹⁶⁰ Привілеї національних громад... – С.334.

¹⁶¹ Це були львів'яни Миколай Хадзевич, нобілітований 1654 р. (див.: Barącz S. Żywoty sławnych Ormian w Polsce. – Lwów, 1856. – S.136); Кшиштоф Серебкович, нобілітований 1655 р. (див.: Korwin L. Ormiańskie rody szlacheckie. – Kraków, 1934. – S.150); Ромашкович, нобілітований 1655 або на початку 1656 рр. (див.: Документи Богдана Хмельницького: 1648–1657. – К., 1961. – С.499); Криштоф Вартерешович (Слоновський), нобілітований 1659 р. (див.: Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные археографической комиссией. – Санкт-Петербург, 1863. – Т.4. – С.218).

¹⁶² «Ambigua gens ea antiquitus hominum ingeniis et situ terrarum, quoniam nostris provinciis late praetenta penitus ad Medos porrigitur; maximisque imperiis interiecti et saepius discordes sunt, adversus Romanos odio et in Parthum invidia» (Tacitus. Annales, II, 56).

використовував також у значенні *двозначність*, тобто поєднання в одному двох відмінних частин. Так, описуючи в іншому місці морський похід Германіка в Германію, Тацит писав: «І кожен, повернувшись із далеких країв, розповідав дива про неймовірної сили вихорі, небачених птахів, морських чудовиськ, *напівлюдей-напівтварин* – про все, що він бачив чи зі страху повірив»¹⁶³.

Характеристику античних вірменів у цілому, як і обидва значення слова «ambiguitas» Ю.Б.Зиморович використав для негативної атестації сучасних йому вірменських мешканців Львова. Оскільки риси є вродженими та успадковуються цілими етносами, то не тільки львівські німці мали їх, але й львівські вірмени також. Характеризуючи останніх, Ю.Б.Зиморович уперше посилається на Тацита у своїх «Знаменитих мужах міста Львова» («*Viri illustres civitatis Leopoliensis*»), коли стисло описує заселення «руського» Львова: «Нарешті, запальні у військовій справі вірмени й татари, за свідченням Тацита здавна *ненадійні*, частково були запрошені як воїни та отримали міське громадянство»¹⁶⁴. Показово, що Ю.Б.Зиморович згадує «ненадійних» вірменів у зв'язці з татарами, оскільки, за його версією, перші перебували на службі у війську других, звідки перейшли до князя Лева Даниловича¹⁶⁵.

Удруге Ю.Б.Зиморович посилається на Тацита вже в «Потрійному Львові», описуючи незначну суперечку 1535 р. між магістратом та вірменською громадою щодо права вірменів продавати м'ясо цапів у двох їхніх ятках поблизу костелу Тіла Господнього: «У цей час наші вірмени, зовсім не азійські, названі Тацитом *ненадійними*, а Трогом – *пишними*»¹⁶⁶. Отже, Ю.Б.Зиморович підкреслює, що попри відстань у просторі (між Азією та Львовом) і часі (між I та XVI ст.), вірмени наділені тими самими незмінними рисами – до *ненадійності* він додав іще *пишність*, із посиланням на римського історика Помпея Трога. Як ми вже зазначали, розкіш вірменських купців сприймалася патриціатом як неналежна їм за соціальним статусом, як замах на виняткову вищість патриціїв-католиків у місті.

Утретє Ю.Б.Зиморович покликається на Тацита, коли описує судовий процес 1600 р. між магістратом і вірменською громадою: «1600. У шістнадцятому столітті міщани з вірменами вели тяжби. Вірмени неодноразово розпалювали чвари й ненависть проти римлян – в *Анналах* своїх відзначив Тацит. Та й наші від предків своїх виродилися»¹⁶⁷. Відповідальність за судову тяжбу Ю.Б.Зиморович покладає на вірменів, указуючи на давню їх звичку «розпалювати чвари», що її вони успадкували нібито від своїх предків. Давніх римлян автор ототожнив із сучасними йому римо-католиками.

¹⁶³ «ut quis ex longinquo revererat, miracula narrabant, vim turbinum et inauditas volucris, monstra maris, *ambiguas* hominum et beluarum formas, visa sive ex metu credita» (Ibid, 24).

¹⁶⁴ «Tandem ardenti bellis provincia Armeni Tartarique, *antiquitus teste Tacito ambigui*, in partem virum vocati civitateque donati sunt» (Zimorowicz J.B. Viri illustres civitatis Leopoliensis. – P.293).

¹⁶⁵ Про довгу традицію винайдення «вірмено-татарського військового союзу» в історичній уяві львівського патриціату див.: Osipian A. The lasting echo of the battle of Grunwald: the uses of the past in the trials between the Armenian community of Lemberg and the Catholic patricians in 1578–1631 // Russian History. – 2011. – Vol.38. – №2. – P.243–280.

¹⁶⁶ «Eodem tempore Armeni nostrates, non autem Asiatici, per Tacitum ambigui, per Trogum pomposi appellati» (Zimorowicz J.B. Leopoliensis triplex. – P.118–119).

¹⁶⁷ «1600. Decimum sextum saeculum cives cum Armenis invenit litigantes. Armenos agree saepius discords et adversus Romanos odio in *Annalibus suis annotavit Tacitus*. Neque nostrates a maioribus suis degenerarunt» (Ibid. – P.156).

У подібному ж ключі Ю.Б.Зиморович характеризував зведення вірменської церкви Пресвятої Богородиці у Львові 1363 р., як поєднання в одному двох відмінних частин: «У цей же час вірмени святилище своє гермафродитське зводять із цегли»¹⁶⁸. Ю.Б.Зиморович застосовує метафору гермафродита¹⁶⁹ не відносно конкретної будівлі, а щодо вірменської церкви загалом, аби переконати її сприйняття католиками як напівхристиянської, напіверетичної.

Якщо в Тацита *ненадійність/двозначність* вірменів пояснювалася географічним розташуванням їхньої країни між Римом та Парфією та «душевним складом», то у Ю.Б.Зиморовича вона вроджена, успадкована риса цілого народу. Проміжне географічне становище Вірменії в Тацита у львівського автора перетворюється на циркуляцію вірменських купців зі Львова до східних країв і назад. Вони провадять комерцію між християнськими та мусульманськими країнами. Вірмени *двозначні/непевні*, тому що одночасно поєднують у собі протилежні риси. Львівські вірмени є підданими польського короля, утім перебувають у надто тісних стосунках з османцями (а відтак підозрілі). Вони й не чужинці у Львові, оскільки мешкають тут від заснування міста, і не громадяни його, позаяк не є католиками. Вірменська церква ніби християнська, але не католицька, тобто еретична. Вірменські ієрархи начебто й шукають порозуміння з римською курією, але відступитися від своїх «помилку» не хочуть. Львівські вірмени немовби й погодилися на унію з католицькою церквою (компроміс було знайдено у 1653–1654 рр.), але католиками так і не стали, перетворившись на вірмено-католиків – знову ж таки ознака *двозначності*. Таким чином, вірмени у Ю.Б.Зиморовича перебувають у проміжному становищі – між татарами/турками та римо-католиками/поляками, як у Тацита – між Парфією та Римом.

Якщо наше припущення, що Ю.Б.Зиморович розпочав роботу над «Потрійним Львовом» із наміром піднести його королеві Янові Казимиру, є вірним, то згадки про вроджену *ненадійність/двозначність* вірменів (із посиленням на античний авторитет Тацита) мали служити пересторогою монархові, щоб утримати його від надання цьому народові нових привілеїв та шляхетства, що могло б призвести до порушення соціальної стратифікації у Львові. Як ми вже продемонстрували, робота над «Потрійним Львовом» була рефлексією не стільки над далеким минулим, скільки над недавнім часом, періодом особистого життєвого досвіду Ю.Б.Зиморовича. Написання послідовної хроніки міста, яка акцентує тяглість в його розвитку, є спробою подолати розрив, викликаний потрясіннями 1648–1658 рр. Нобілітація Львова королем у 1661 р. сприймалася патриціатом як нормалізація після розриву, утім очевидним для всіх було те, що цілковите повернення в минуле (до 1648 р.) неможливе. Ідеалізація Казимира Великого й чеснот «наших предків» – «перших

¹⁶⁸ «1363. Ecclesia Armenorum et s. Georgii. Eadem tempestate Armeni quoque delubrum suum hermaphroditum opera latericio erigebant» (Ibid. – P.69).

¹⁶⁹ У давньогрецькій міфології Гермафродит поєднував у собі риси бога Гермеса та богині Афродіти, звідки його складне ім'я.

німців» стала пошуком у далекому минулому нещодавно втраченої стабільності, ознакою невпевненості перед невизначеністю майбутнього. Ідеальне місто часів Казимира Великого та «перших німців» – створена Ю.Б.Зиморовичем утопія, подібна до ідеалізованої давньої Персії в «Кіропедії» Ксенофонта (IV ст. до н.е.) та загиблого в давнину ідеального міста Атлантида у Платона («Діалоги Тімея та Критія», 360 р. до н.е.). Постійне підкреслення тих чи тих явищ/рис у минулому було типовим переносом бажаного в ідеалізоване минуле, указує на слабкі місця соціального ладу та виклики у сучасній авторові реальності.

Показово, що «перші німці» – групові предки львівського патриціату – у Ю.Б.Зиморовича анонімні (так само анонімними є «войовничі сармати» – легендарні предки цілого шляхетського стану польського королівства). Розповідаючи про чесноти та досягнення «перших німців», автор завжди пише про них як про групу, не згадуючи імен. Він також не робить спроб вибудувати сімейні родоводи патриціїв «німецького» періоду історії міста. Це й не дивно, адже львівська міська верхівка часів Ю.Б.Зиморовича не мала нічого спільного з патриціями XIV–XV ст. Метою автора «Потрійного Львова» було вибудувати тяглість – *давні корені* сучасного патриціату. У цьому плані винайдення престижних предків для міського патриціату відрізняється від аристократичних зразків – шляхта завжди конструювала сімейний родовід, що складався з конкретних осіб і мав першопредка-засновника (справжнього чи вигаданого). Цей першопредок був nobілітований королем чи князем, або хоча б служив правителеві (як правило, мечем), що давало його нащадкам право на nobілітацію. Чим давніше коріння аристократичного роду, чим довша генеалогія, тим більший соціальний престиж його представників, тим обґрунтованіші їхні претензії на статус, уряди тощо. У Ю.Б.Зиморовича вигадана групова генеалогія львівського патриціату сягає 300-річної давнини. Через заяви про шлюби німців із поляками та прийняття поляків до участі в управлінні містом автор у традиційний спосіб «споріднював» діахронні групи міського патриціату. Також він легітимізував принцип кооптації нових членів до міської верхівки, зокрема через шлюб (шлях, який пройшли, скажімо, сам Ю.Б.Зиморович у XVII ст. та П.Кампіан – зразковий новий патрицій – у XVI ст.). Зі шляхетської моделі автор також запозичив образ монарха: у цій ролі в нього виступає Казимир Великий – засновник і покровитель міст, який надає «першим німцям» – батькам-засновникам Львова – землі, права та привілеї.

З іншого боку, Ю.Б.Зиморович зробив запозичення зі ще однієї наявної на той час моделі – цехової. Оскільки цехи утворювалися за професійною ознакою й майстри не були між собою родичами, то конструювання генеалогічної тяглості в даному випадку не мало сенсу, а відтак засновником-покровителем цеху (ширше професії) виступав певний святий, який був тієї самої професії (як, наприклад, лікарі св. Косьма і Даміан – покровителі медиків, св. Йосип (батько Ісуса) – покровитель теслярів), або ж із життя котрого було відомо, що через певні епізоди він був пов'язаний з певною професією (св. Миколай – покровитель моряків). У Ю.Б.Зиморовича анонімні німці – засновники міст у Польщі та носії маґдебурзького права – стоять біля витоків соціо професійної групи – міського патриціату (в ролі покровителя групи знову ж таки виступав Казимир Великий).

Оскільки у цеху професію, майстерню і статус майстра успадковували переважно його сини (або, за відсутності синів, зяті), то й керування містом – посади в магістраті – логічно зосереджено в руках вузької групи осіб, яка поповнюється переважно за рахунок синів або зятів цих самих осіб. Магістрат, як і цех, є професійною корпорацією, члени котрої наділені як знаннями та вміннями належної кваліфікації, так і чеснотами. До цеху приймають і сторонніх осіб, якщо вони продемонструють належну професійну кваліфікацію та пошану до цехових звичаїв. Сам Ю.Б.Зиморович підкреслював, що завдяки своїм здібностям він із плебеїв-передміщан був прийнятий до лав патриціату (а також і шлюбом із дочкою райців). Більшість із сучасних йому львівських патриціїв перебувала у цій групі лише у другому поколінні, у багатьох тільки батьки оселилися у Львові протягом другої половини XVI ст. Тому-то у Ю.Б.Зиморовича «перші німці» виступають *референтною групою* – значимою спільнотою, з якою індивід (група осіб) співвідносить себе як з еталоном, і на норми та цінності котрої він орієнтується¹⁷⁰. Отже, у сконструйованому Юзефом Бартоломеем Зиморовичем груповому минулому католицького патриціату Львова на першому плані був, з одного боку, груповий консенсус (співвіднесення себе з певними предками, чеснотами, цінностями та практиками), з іншого – протиставлення *своїї* групи іншим (католицькому *поспільству* – плебейам, вірменській та русинській громадам).

¹⁷⁰Про референтні групи див.: *Human H. The Psychology of Status.* – New York, 1942.

This article investigates invention of the prestigious ancestors and construction of collective genealogy of L'viv's/Lemberg's urban patriciate in J.B.Zimorowicz's "Leopolis triplex". The article examines how J.B.Zimorowicz portrays his contemporary patriciate as having the virtues necessary to govern the city as well as for ennoblement by way of using quotations from the Tacitus' "Germania". It also contributes into better understanding of how the nobility's model – sarmatism – influenced the urban patriciate's views on the prestigious past. The case study of a single quotation from Tacitus' "Annales" demonstrates early modern perceptions about the virtues as innate for a given ethnos and inherited by its members through many generations. The article exploits interconnectedness of the social and ethnic in the making of urban community image, in particular in the presentation of a social conflict as an ethnic one (between the Catholic patriciate and Armenian merchants). It analyses how J.B.Zimorowicz tried to legitimate accelerations or delays in the social mobility of different groups of the city's population in his opus. The break produced by the political and military crisis of 1648–1660 influenced actualization of the concepts of "constancy", "ambiguity", and "militancy" in the public discourse. This actualization, in turn, influenced the narrative concept of "Leopolis triplex", which reflects its author's attempt to overcome the break and to restore continuity. Thus, the article contributes to the study of the seventeenth-century urban elites' worldview, including in their understanding of how the past was reshaped for the present purposes.

Keywords: Zimorowicz, "Leopolis triplex", urban community, Catholic patriciate, Armenian merchants.

